

Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere

1.

Egyet kell értenünk Gianni Vattimo a késő modern világtársadalom kialakulásának következményeit elemző azon megállapításával, mely szerint a technológiai fejlődésnek csúcspontját elérő emberi civilizáció teljesítménye leginkább egy történetében eddig soha nem létezett bonyolultságú közösségi és kulturális szerveződésben ölt testet (vö. Vattimo 1992). A gazdasági, politikai, kultúraközi intézményi hálózatok a bolygó szinte minden emberi közösséget így-úgy érintő, vagy hatáskövetkezményeiket tekintve viszonyaikat aktívan alakító befolyása a társadalmisság olyan komplex formáit eredményezte, amelyek megismerése, értelmezése, működési viszonyainak tudatos szervezése a létrejött rendszerek fennmaradásának előfeltétele. Vattimo ebben az adekvát információ és az erre alapozott hatékony kommunikáció szerepét elsődlegesnek tekinti. Látnunk kell, hogy a szociokulturális strukturális komplexitás a „későmodernitás” korának adottsága, ami elsősorban az elmúlt száz két évszázad technológiai forradalmának a hozadéka, és amelynek megértésében a humán és a társadalomtudományok felelősége kitüntetett jelentőségű.

2.

Vattimo következtetése, parafrázálva, jelenünk a humán és a társadalomtudományok kora, cseppet sem túlzás, és nem is az identitáskereső vagy a legitimitációs törekvésekre kényszerülő tudásterületek lázadásaként értendő. Sőt, jelen felvetés még csak nem is a szűkebb viszonyainkra manapság jellemző és elsősorban a politikai, a gazdasági illetve a műszaki elitek egyes köreiből a társadalomtudományok és a humántudományok létjogosultságát egyenesen megkérdőjelező kommunikációjának nyilvánvaló cáfolata. (Ezek a minden ésszerű gyakorlattal szembenálló, többnyire tájékozatlan véleményalkotók által termelt szűklátókörű kijelentések pillanatnyi jelentőségüket tekintve kellemetlenek ugyan, ám irrelevanciájuk okán teljességgel figyelmen kívül hagyhatók.) Vattimo megállapítása inkább viszonyaink diagnózisaként, a technológiai túlburjánzás minden származtatott szociokulturális következményére, anomáliáira és az ezek által kiváltott adaptációs mechanizmusok értelmezésére alkalmas logikus viszonyulásként értendő, amiben maguk a technológiához kapcsolódó tudásterületek vajmi kevés szerepet játszhatnak.

3.

Jelen tanulmány nem általában a társadalom- vagy a humántudományoknak a recens szociokulturális viszonyok megértésében, diagnózisában, analízisben és gyakorlati alkalmazásában játszott szerepével foglalkozik, hanem egyetlen szubdiszciplináris értékű tudásterület, az alkalmazott antropológia néhány jellemző tendenciájával, és a hazai kutatásokban is figyelemre-méltó kérdésével. A szöveg első szakasza az alkalmazott antropológia kibontakozásának történeti folyamatából kiemelt fontosabb elméleti összefüggéseket állítja középpontba, különös tekintettel a kortárs szemlélet dilemmáiban szerepet játszó motívumokra, illetve a 80-as években lejátszódó kritikai fordulatra. Mindezt annak tudatában, hogy a tudománytörténeti megközelítés az alkalmazott antropológia terminus időbeni változékonyságából következő ellentmondásokat csupán kielezi és legfeljebb csak részleges magyarázattal szolgálhat a kifejezésnek tulajdonított szerteágazó jelentéstartalomra (vö. Rylko-Bauer – Singer – van Willigen 2006: 179). A második fejezetben az alkalmazott antropológiai tudás a kritikai fordulatot követően középpontba kerülő ismeretelméletének néhány kérdésével, elsősorban az ismeretrepresentáció ügyével foglalkozunk. Végül, a kortárs diskurzust talán legmélyebben meghatározó témára, az alkalmazott antropológiai tudás alkalmazása körüli etikai természetű problémák kérdéskörére térünk ki vázlatosan.

4. Az alábbi elemzés célja, hogy a hazai társadalomtudományi gyakorlatban alulreprezentált alkalmazott antropológia néhány kortárs jellemvonását, a témák interdiszciplináris beágyazottságát, elsősorban a kifejezés direkt és átvitt értelmében vett „filozófiai” összefüggéseit exponálja. Ily módon, reményeink szerint mindez némi hozzájárulást jelenthet az antropológia illetve a társtudományok közötti el- és megkerülhetetlen átjárás valamint párbeszéd ügyéhez.

1. A történeti előzményektől a kritikai fordulatig

5. A modern szociokulturális antropológia független tudásterületként végbement kiválásának pillanatában, a 19. század utolsó harmadában egyáltalán nem tetszett szükségszerűnek, hogy néhány évtized múltán az új tudomány részeként gyakorlati jelentőségű szakterület fejlődik ki.¹ Sőt, mint közismert az eredetileg a primitív, tehát nem európai kultúrák tanulmányozására szakosodott kulturális antropológia, akárcsak minden más újsütetű diszciplína a korszakban, a tárgykijelölés általános tudományelméleti követelményeinek megfelelően az objektív ismeretszerzés feltételeinek megteremtésére koncentrált. Mindez a természettudományok területén kidolgozott ismeretideál lényege szerint a megfigyelői szubjektumtól független tudásra irányuló törekvést jelentette. Másként fogalmazva, a korai antropológia tudománnyá szerveződését a nem európai kultúrák összefoglaló címkével jelölt jelenség-halmaz általános „tárgyasításának” kísérlete határozta meg.
6. A „tárgykijelölésben” adott kihívás, általános értelemben a szociokulturális „mátság” (a „másik”) megismerése az antropológiában kezdetektől megkövetelte a deskriptív és az analitikus szemléletmód párhuzamos érvényre juttatását. A „leíró” és „elemző” beállítódás egyidejűsége (a társtudományok többségétől eltérően) *sui generis* egyfajta megértő-értelmező látásmódként szervesült és az antropológia-tudomány tárgyának természetéből levezethető logikus következmény volt. Mivel a korai antropológusok személyében euro-amerikai fehér, többségében keresztény középosztálybeli férfiak találták magukat szemben a szociokulturális gyakorlat gyökeresen eltérő formáival, ezért a kapcsolatokat kezdetektől fogva hatalmi alá- és fölérendeltségi viszonyok határozták meg.² A „másik” megértése első megközelítésben viszonyainak egyoldalú és egyirányú elsajátítását, birtokbavételét jelentette, amiben a kölcsönösség nem játszott szerepet. A találkozások, függetlenül attól, hogy a megismerés tárgyát éppen a rezervátumokba kényszerített hanyatló észak-amerikai őslakós közösségek vagy óceániai népek lokális életvilágai képezték, az antropológus „természetes beállítódásaként” a tárgy leírását és annak értelmező elsajátítását egymástól elválaszthatatlan mozzanatként hívták életre.
7. Amennyiben a kérdést alaposabban tanulmányozzuk, látható, hogy már az antropológia-tudományt megalapozó pozitív – módszertani és elméleti – korszak csíráiban hordozta a tudásterület gyakorlati jelentőségének lehetőségét. George Catlin neves amerikai grafikus és portréfestő 1832-ben a mandan indiánok között tett megfigyeléseit tudománytörténeti jelentőségű szövegben foglalta össze (Catlin 1960: 115–128). Catlin, bár a szó ódivatú értelmében amatőr szerzőnek tűnik, munkássága az észak-amerikai indián közösségekkel kapcsolatos képzetek fejlődése szempontjából meghatározó szakmunka volt. Egy mandan faluról fennmaradt leírása a megfigyelői attitűdnek és a megfigyelő feladatának tulajdonított olyan pragmatikus szempontokat, amelyek a tudásterület alkalmazott gyakorlati jelentőségének lehetőségét vetítik előre. A mai alkalmazott antropológiára jellemző cselekvő magatartásformákat a részvétel, a felelősség és a pártfogás (*advocacy*) előfeltevésszerű követelményként határozza meg és bár meglepő, de mindezek kezdetleges formában már Catlin leírásában is jelen vannak (vö. Strang 2009: 1–8).
8. A mandan falu bemutatását saját megfigyelői helyzetének azonosításával, a jelenlét és az antropológiai terep idegenségének ténye közötti összefüggés rögzítésével indítja.³ A helyszín azonosítása, a település szerkezetének bemutatása, a lakóház berendezésének ismertetése vagy a legendák elbeszélése során Catlin a kívülálló megfigyelő, a látogató szemével láttatja a bennszülött kultúra jellemvonásait. Ugyanakkor, mindezt a tanulmányozott környezet mindennapi

viszonyaiban való részvételre alapozza, ami előfeltétele a felelősség és a pártfogás éppen a személyes tapasztalatok értelmezéséhez kapcsolódó megfogalmazásának.⁴ Catlin hosszan értekezik arról, hogy a fehérek indiánokról alkotott tévképzeteinek megváltoztatása azok feladata, akik személyes tapasztalataik birtokában ezt felismerik. „Az olvasó azt fogja látni tehát, hogy egymás szerencsétlen tudatlanságból eredő értékelésétől kölcsönösen szenvedünk, amibe aztán a minket elválasztó távolság belevésődött; és (tanúsíthatom, akárcsak azok az indiánok, akik a civilizált világba látogattak) hogy az a történész, aki egy nép jellemvonásait és szokásait igazságosan és hitelesen szeretné rögzíteni, annak el kell menni és közöttük élni” (Catlin 1960: 122–123).⁵

9. A további részletektől elvonatkoztatva jól látható, hogy a modern antropológia születése, a szociokulturális „másság” formáinak tárgyyszerű megismerésére irányuló szándék egyszerre forrása a tudásterület akadémiai fejlődésének, amint táptalaj az elkötelezett cselekvő magatartás, a felelősség, a szakszerű pártfogás valamint a fejlesztés gyakorlati céljainak kimunkáláshoz. Másként fogalmazva, az antropológia korai történetének tanulsága szerint a tudomány és a kezei között szerzett ismeretek alkalmazásának feltételei egymás mellett tűntek fel és váltak elfogadottá a tudásterület művelésének gyakorlatában.

10. Az antropológiai ismeret gyakorlati értékére vonatkozó felismerés és az alkalmazás szintereinek kimunkálása, a tulajdonképpeni szubdiszciplináris értékű szakterület, az alkalmazott antropológia kiválása a 19. század utolsó harmadától a második világháború végéig tartó bonyolult folyamat volt. A részleteket figyelmen kívül hagyva most csupán három meghatározó elvi jelentőségű tudománytörténeti csomópont említésére nyílik mód. Elsőként az amerikai antropológiai és a brit etnológiai látásmód az alkalmazás iránti érzékenységét alapvetően befolyásoló terepmunka-paradigma kibontakozásáról és ennek az akadémiai látásmódra történő visszahatásáról lesz szó. Másodsorban, tanulmányozzuk az alkalmazott antropológia intézményesülésében megkerülhetetlen eseményt, az amerikai kulturális antropológia és a brit szociálandropológia elméleti és módszertani kölcsönhatását, elsősorban Radcliffe-Brown és Malinowski szemléletének elterjedését az amerikai tudományos szcénában. Végül szót kell ejteni az alkalmazott antropológia konjunktúrájában fontos szerepet játszó II. világháborúnak a tudásterületre gyakorolt hatásáról.

1.1 Antropológiai terepmunka-paradigma és az alkalmazott társadalomtudományi ismeret

11. A tudománytörténeti kutatások, a korai antropológia szerzőinek életművére vonatkozó vizsgálatok azt igazolják, hogy a terepkutatás (terepmunka) fokozatosan vált a tudományos tevékenység elidegeníthetetlen színterévé. Mivel az antropológia akadémiai tudománnyá fejlődésének sajátossága volt, hogy számos tudásterület integrációjára irányuló kísérletként jelent meg (emberiség őstörténete, a társadalom és kultúra kialakulásának történeti folyamata, összehasonlító anatómia, archeológia), ezért az egyidejű szociokulturális életvilágokra vonatkozó közvetlen tapasztalati ismeretek jelentősége a kezdeti időszakban nem volt kiemelkedő jelentőségű. Sőt, a korai antropológia felfogásában, amint azt az első elméleti iskolák igazolják (evolucionizmus és diffuzionizmus), a szociokulturális variációk a haladás időben lejátszódó univerzális fejlődésfokozatainak alacsonyabb szerveződési szintjét reprezentáló példaként (primitív, „gyermeki”, „vad”, barbár, kezdetleges stb.) álltak szemben a civilizáció nevében fellépő tudományos érdeklődéssel. A fejlődés a történeti időben kibomló folyamatának megértésében a terepkutatás csak másodlagos szerepet játszhatott.

12. A terepmunkának az antropológia ismeretelméleti fejlődésében játszott szerepe, az „idegen” szociokulturális életvilágokról szerzett közvetlen tapasztalati ismeretek jelentőségének felismerése úgy tűnik elválaszthatatlan a tudás gyakorlati értékére vonatkozó és fokozatosan tudatosodó viszonyulástól. A folyamat korai eseményeinek rekonstruálásakor gyakran kell olyan szerzők munkásságára hivatkoznunk, akik elsősorban hivatalnokok voltak és életművüket tekintve emellett végeztek tudományos tevékenységet.

13. Henry Rowe Schoolcraft (1793–1864) geográfus, geológus és etnológus, már első tanulmányait is az őslakos észak-amerikai indián kultúrák tanulmányozásának szentelte. Felesége az édesanyja révén félig odzsibva indián származású volt, akitől nem csak a nyelvet tanulta el, de személye révén lehetőséget nyert az indián közösség közvetlen tanulmányozására is. 1839-től az Indiánügyi Hivatal szuperintendánsaként az őslakosok történeteit és legendáit kezdte el gyűjteni. Felesége 1842-ben bekövetkezett halálát követően 1847-ben újrَاهázasodott, majd munkásságát a Kongresszus megbízásából az észak-amerikai indián kultúrák komplex statisztika-történeti összeállításának szentelte.⁶ Schoolcraft hatkötetes monumentális munkája, *Historical and statistical information, respecting the history, condition and prospects of the Indian tribes of the United States*, 1851–1857 között jelent meg (Schoolcraft 1851–1857).
14. Az antropológiai tudás gyakorlati értékének felismeréséhez vezető szemlélet kibontakozásában hasonlóan fontos szerepet játszott John W. Powell (1834–1902), aki az 1879-ben alapított Amerikai Etnológiai Hivatal igazgatójaként az észak-amerikai indián kutatásokat irányító vezető intézmény megszervezésére törekedett. Powell tanult geológus, felfedező, evolucionista nézeteket valló amatőr antropológus volt, akit az amerikai kormány Indiánügyi Hivatala már 1873-ban arra bérelt fel, hogy a Nagy-medence indián közösségeiről etnológiai adatokat szolgáltatson. Az indián közösségek szükségleteinek feltárását és életkörülményeinek javítását szolgáló, közvetlen tereptapasztalatokra épülő ismeretek a kormányzati szándék szerint alkalmas háttérét jelenthették egy olyan indián-politikának, ami csökkentti a fehérek és az őslakosok közötti konfliktusokat.
15. A terepmunka-módszer diszciplináris státuszának, amint az ismeretek alkalmazási értékére vonatkozó spontán (és esetleges) viszonyulás gyökeres megváltozásának tudománytörténeti pillanata jól nyomozható módon Franz Boas (1858–1942) munkásságához kötődik. Noha Boas szigorú értelemben akadémiai tudós, aki a tudomány gyakorlati értékével vajmi keveset foglalkozott, mégis a történeti partikularizmus, illetve a kulturális relativizmus a szakszerű antropológiai terepmunka-attitűd feltételeként történő kimunkálásával közvetve jelentősen befolyásolta az alkalmazott szemlélet térnyerését.
16. Röviden, Boas a késő 19. század elsősorban evolucionista antropológiai gondolkodását meghatározó deduktív determinizmust zárójelbe tette és a tudomány szemléletét induktív empirikus alapokon szervezte újjá.⁷ Magyarán, a kultúrák megismerését nem az evolucionisták által kigondolt egyetemes fejlődéstörvényre, illetve az erre jellemző eleve elrendelt formák és sémák, valamint az ezeket meghatározó szabályok kutatására kell alapozni. Boas szerint minden kultúra önmagában álló komplex „univerzum”, amelynek megértése csak saját feltételei szerint lehetséges: a kulturális relativizmus tétele szerint a kultúrák önmagukban hordozzák megértésük „kulcsát”. Éppen ezért megismerésükben és megértésükben a közvetlen tapasztalatoknak döntő szerepe van, amelyek megszerzésére az antropológiában a módszeresen eltervezett terepmunka keretei között nyílik mód.
17. Boas szemléleti „forradalmának” aligha túlbecsülhető és napjainkig érvényes hatástörténeti jelentősége van a modern antropológiában. A későbbi, elsősorban az 1960-as években virágzó tudománytörténet-írás Boas munkásságát egyfajta „kopernikuszi” fordulatként láttatta az utókorral. Marvin Harris például a Boas személyéhez kötött szemléletváltás lényegét a tudásterület elméleti-filozófiai stratégiaváltásaként értelmezte és lényegét terminusértékű meghatározásokkal írta körül (Harris 1968: 267–273.) a kulturális antropológia alapvetően idiografikus, émikus, szinkronikus társadalomtudomány.⁸ Az evolucionizmus kultúra-felfogásához képest markáns paradigmaváltás lényege, hogy az antropológus az „idegen” szociokulturális életvilágokat azok sajátosságai alapján, a terepmunka körülményei között megismert kategóriák segítségével mint a megfigyelő kultúrájával egyidejű működési rendszereket ír le.⁹ A modern antropológia tudományos stratégiájaként jellemzett beállítódás nyilvánvaló következménye volt a tudásterület terepmunka-centrikus fejlődése, ami elsősorban a gyakorlati módszertan, illetve a módszertan elméletének kibontakozásában öltött testet a 20. század első harmadában. To-

vábbá, Boas egyértelmű hatást gyakorolt a modern kulturális antropológia lokális kisközösségek iránti érdeklődésének megerősödésére, amennyiben a hiteles empirikus kutatási színteret a helyi társadalmak életvilágával azonosították.¹⁰

18. Összefoglalva, Boas életműve az alkalmazott antropológiai gondolat kibontakozásában közvetve a tudásterület paradigmatisztikus orientációváltásának előmozdításán keresztül játszott szerepet. Az antropológus-kutató a lokális színtér szociokulturális közösségeinek immáron nem esetleges látogatója, aki a hasonló adottságú helyeken kimutatott párhuzamok bizonyítására vagy cáfolatára keres érveket a terepen, hanem a „helyszín” sokoldalú specialistája.
19. Az antropológiai terepmunka koncepcionális fejlődésére az amerikai korai iskolák mellett kétségtelenül fontos hatást gyakorolt a brit etnológia, melynek tapasztalatai elsősorban a gyarmati területekre koncentráltak (Read 1906: 56–61). Az időszak módszeres gyűjtőútjainak kezdeményezésében döntő szerepe volt az Oxfordi Egyetem Antropológiai Tanszékének, ahonnan a hallgatók elsősorban Afrikába utaztak, illetve a Cambridge Egyetemnek, amely a Torres-szorosba Alfred C. Haddon (1855–1940) által megszervezte a nagy nyilvánosságot nyert antropológiai expedíciót 1888–1889-ben (Read 1906: 56–61). Haddon 1910-ben a korszerű antropológia legfontosabb módszertani eszközeként, a hiteles ismeretek forrásaként hivatkozott a szakértő-tudósokat foglalkoztató antropológiai expedíciókra (Haddon–Quiggin 1910: 104). William H. Rivers (1864–1922) és Charles G. Seligman (1873–1940), majd később Bronislaw Malinowski (1884–1942) és Alfred R. Radcliffe-Brown (1881–1955) csak a legfontosabb szereplői a brit etnológia az intenzív terepkutatások felé fordulásának.
20. Mindazonáltal kétségtelen tény, hogy mind az Egyesült Államokban, mind Nagy-Britanniában az antropológia fejlődésére fontos hatást gyakorolt a múzeumokban létrehozott nagyszabású gyűjtemények tárgyigénye, illetve az ezek rendszerezéséhez nélkülözhetetlen antropológiai és etnológiai ismeretekre vonatkozó szükséglet. Ehelyütt nincs mód arra, hogy például a Smithsonian Intézet vagy a Pitt Rivers Múzeum, és általában a gyűjtemények szerepét és jelentőségét, az antropológiai terepmunka fejlődésében játszott közvetett szerepét megvizsgáljuk. Ugyanakkor, a tudományos igényű terepmunka-paradigma elterjedésével a tudásterület történetének tanulsága szerint egy, az alkalmazott antropológiai látásmódot alapvetően átható hagyomány kialakulására utalnunk kell a korszakban. Bár Boas kulturális relativizmusa, amint a brit etnológia tudományos objektivitás-igénye a kutatásokban az eurocentrikus látásmód tudatos háttérbeszorítására mint a tisztánlátást akadályozó naiv előítéletesség felfüggesztésére ösztönzött, a szociokulturális „idegenség” vizsgálatából származó ismeretek gyakorlati alkalmazása mégis a koloniális beidegződések foglya maradt. Jelenünk a kortárs kritikai érvelésben következetesen ismételt állásfoglalása szerint, az alkalmazott antropológia tulajdonképpen egyetlen az egész történetén végighúzódó öröksége a koloniális szemlélet lényegét képező kívülről érkező civilizatorikus célokat dédelgető „idegen” (etnológus, antropológus, gyarmati adminisztrátor) és a „bennszülött” alá-fölérendeltségi viszonya. A jelenség a korai antropológia intézményesülésének sajátos követelményei között világosan magyarázható. Az Egyesült Államokban az indián-ügyek kezelésében és megoldásában jártas szakértők tevékenysége, amint a Brit Birodalom a gyarmati ügyek intézésében kompetens adminisztrátorok iránti szükséglet, az ezek szakmai műveltségét képező gyakorlati értékű társadalomtudományi ismeretelemek kamatoztatása a mindennapi munkában lényegében csak a hierarchikus hatalmi logika mentén értelmezhető (vö. Rylko-Bauer – Singer – van Willigen 2006: 179–80). Ráadásul a gyarmati bürokrácia és az antropológia művelését meghatározó tudományos szakmai kultúra képviselői közötti kommunikáció hiányosságai ugyancsak akadályozták az alkalmazott antropológiai tudás plurális hasznosítását támogató szemlélet térnyerését. Látható tehát, hogy az antropológiai-etnológiai tapasztalatok hasznosítása a tudomány intézményi keretein kívül és a diszciplína akadémiai szükségleteitől függetlenül akarva-akaratlanul a koloniális gyakorlathoz kötődő hagyományhoz idomult. A történetileg kialakult szituáció elméleti meghaladására, illetve az alkalmazás gyakorlati feltételeinek közvetlen újragondolására a diszciplináris etika keretei közötti majd csak az 1980-as években került sor: minderről később részletesebben lesz szó.

1.2 A kulturális antropológiai és a szociálanropológiai látásmód „keveredése” az alkalmazott antropológiában

21. Az alkalmazott antropológia kibontakozására kétségtelenül meghatározó jelentőségű hatást gyakorolt két európai tudós, a lengyel származású, de Angliában hírnévre szert tett Bronislaw Malinowski, valamint a brit Alfred R. Radcliffe-Brown munkássága.
22. Malinowski először 1926-ban a Kalifornia Egyetemen tanított, majd a 30-as években többször visszatért és 1939-ben a háború kitörését követően a Yale Kulturális Antropológia Tanszékének professzora lett, ahol haláláig, 1942-ig tanított.
23. 1931-ben, amikor Radcliffe-Brown Ausztráliából a Chicagói Egyetemre tette át székhelyét, még nem volt sejthető, hogy milyen alapvető befolyást gyakorol néhány éves amerikai professzori pályafutása az alkalmazott antropológiai tudásterület fejlődésére. Sőt, az időszakra vonatkozóan a tudománytörténet sem elsősorban a fiatal amerikai szakemberek látásmódjának alakulásában játszott szerepét tartja számon, hanem a Mortimer Adlerrel (1902–2001) 1937-ben zajlott vitáját a „társadalom természettudományának” lehetőségéről. Adler akkor és ott azt állította, hogy a tudomány-fogalom eredeti jelentése (a természettudomány tudományfogalma) értelmében egyetlen társadalomtudomány létezik, mégpedig a pszichológia. Radcliffe-Brown ezzel szemben hosszú levezetésekben, lényegében tudományfilozófiai bizonyításokon keresztül érvelt a szociálanropológia mint a társadalmi rendszerek működését leíró apodiktikus tudomány mellett (lásd részletesen Radcliffe-Brown 2004b 188–189).
24. Ma már világosan látjuk, hogy az alkalmazott antropológia kibontakozására amerikai tanítványaik tudományos nézeteinek formálásán, módszertani felkészültségének elmélyítésén keresztül mindketten felbecsülhetetlen jelentőségű hatást gyakoroltak. Bár Malinowski pszichológiai funkcionalizmusa és Radcliffe-Brown strukturális funkcionalizmusa elméleti megalapozottságukat tekintve lényeges különbségeket mutat, mégis kutatási-metodológiai felfogásuk néhány közös alapértéke a boasi kulturális antropológiai miliőben szemléleti változást hozott. A legfontosabb elemek: a *face to face* kutatás (lásd részletesen Opdenakker 2006), a tanulmányozott kultúra nyelvének előfeltételszerű elsajátítása, a részvételre alapozott terepmunka kezdeményezése, a lokális közösségek immanens szociokulturális működési rendszerekként történő felfogása. Az alkalmazott antropológiában az 1930-as évektől kezdve kitüntetett szerepet játszottak azok az amerikai tudósok, akik közvetlen szakmai tapasztalatokat szereztek a brit szociálanropológiai látásmódról és ezt kombinálták a boasi hagyománnyal.
25. Sol Tax (1907–1955), akit az akcióantropológia (lásd Haraszi 2005: 215–232) egyik „szülőatyjaként” tartanak nyilván, a fox indiánok rokonsági rendszeréről készített doktori dolgozatát Radcliffe-Brown irányítása mellett készítette el és védte meg 1934-ben (vö. Sanjek 1994: 929). Tax életművében jól követhető, hogy a korai tereptapasztalataiból, az indiánok társadalmi viszonyainak strukturális-funkcionális értelmezési keretek között történő megismeréséből miként következett később logikus lehetőségként a társadalomtudományi ismeretek pragmatikus alkalmazása. Az együttműködés a társadalmi igazságosság jegyében az egyenrangú félként kezelt bennszülöttekkel – akiket „kollégáknak” nevezett – az életviszonyok minőségi javítását célozta, ahol a beavatkozás alapját képező tudás az antropológia-tudomány „terméke”.
26. A brit szociálanropológia strukturális szemléletének átvételére és továbbélésére az alkalmazott antropológiában talán még hatásosabb példa Lloyd Warner története. Warner eredetileg Robert Lowie (1883–1957)¹⁴ tanítványa volt, de 1926-ban a Berkeley Egyetemen módjában állt Malinowski előadásait hallgatni. Itt kezdte meg a társadalmi életközösségekkel kapcsolatos kutatásait és elsősorban az osztálystruktúra és a szimbolikus viselkedésformák kérdését tanulmányozta. Malinowski javaslatára ösztöndíjat pályázott meg a Sydney Egyetemre, ahol az akkor ott oktatói munkát végző Radcliffe-Brown tanítványa lett. Warner mentora hatására kezdett el foglalkozni egy ausztráliai őslakos közösség társadalmi életének és szerveződésének vizsgálatával. 1927–1929 között Északkelet-Ausztráliában (Arnhem-földön) végzett terepmunkát. Mun-

kájában a murngin törzsi társadalom rokonsági viszonyait és a közösség működésmechanizmusait meghatározó struktúrákat (csoport és egyén közötti kapcsolatok rendszerét és az ezeket kísérő gazdasági és fizikai konfliktusokat) írta le, kétségkívül Radcliffe-Brown meghatározó szakmai befolyásától indítva. Warner és az időszakban ugyancsak fontos szerepet játszó Frederick Eggan 1935-ben követték Radcliffe-Brownt Chicagóba (vö. Vörös 1994: 239–262), ahol 1937-ben megvédte a murnginokról írt doktori értekezését, *A Black Civilization: A Social Study of an Australian Tribe* címmel. Miután Radcliffe-Brown visszatért Angliába és elfoglalta professzori katedráját Oxfordban, Warner a bennszülött mikroközösségek kutatása során szerzett ausztráliai tapasztalatait az amerikai közösségkutatásban továbbkamatoztatta.

27.

Warner bekapcsolódott az eredetileg 1924–1932 között a chicagói elektromos művekben (Hawthorne Plant) végzett alkalmazott társadalomtudományi kutatásokba. A munkások teljesítményével kapcsolatos vizsgálatok lényege az volt, hogy a környezeti feltételek (munkakörülmények) megváltoztatása milyen változást indukál az eredményességben és a viselkedésben. Mai szemmel a szociálpszichológia tárgyterületére utalható elemzések során Warner a murngin társadalomra kidolgozott módszertani megoldásokkal dolgozott. Munkája lényegében a munkások közötti társadalmi interakció megfigyelésére és rögzítésére irányuló adatgyűjtés volt, ami alapján meg lehetett határozni a teljesítménycsökkentő tényezőket, illetve megtervezni a hatékonyság növelése érdekében a beavatkozást. Warner következtetése az volt, hogy a munkahelyi teljesítményt negatívan alakító frusztrációs tényezők befolyása csökkenthető, ha a munkások közötti interakciós helyzetek variációt növelik.

28.

Az alkalmazott antropológia kibontakozási folyamatának a múlt század 20-30-as éveiben lejátszódó további részleteitől elvonatkoztatva jól érzékelhető, hogy a szubdiszciplináris értékű tudásterület fejlődése az antropológia elméleti orientációinak keveredésére, illetve az ismeretek gyakorlati értékének felfedezését követően a módszeres alkalmazás igényére vezethető vissza. A kibontakozás tehát a szemléleti és módszertani komplexitás felé történő előrelépés időszaka volt, melynek hatása a későbbiekben alapvető társadalomfilozófiai, és különösen etikai problémaként került kifejtésre.

1.3 A II. világháború hatása az alkalmazott antropológia fejlődésére

29.

Az alkalmazott antropológia fejlődésében a II. világháború időszaka, illetve az ezt követő korszak megkerülhetetlen tudománytörténeti periódus. Három kiemelkedő jelentőségű momentum bemutatása segíthet annak tisztázásában, hogy milyen tudományelméleti dilemmák vezettek a 70-80-as években kibontakozó kritikai szemléletváltáshoz és határozzák meg alapjaiban napjainkig az alkalmazott antropológia területén folyó vitákat. Egyrészt az antropológia szerepvállalása az emberi történelem legsúlyosabb háborújában a tudásterület módszertani hatékonyságának, gyakorlati értékének kétségtelen történeti bizonyítéka, egyúttal a legsúlyosabb etikai dilemmák forrása. Másrészt és ebből következően tisztázásra váró feladat volt a társadalomtudomány terrénumának, státuszának és felelősségének értelmezése, ami lényegében a „tisztá” akadémiai antropológia és az akcióantropológia közötti diskurzustérben megkezdett paradigmatis vita. A tudománytörténeti vizsgálat alapján végül feltűnő, hogy a II. világháború, valamint az ezt követő korszak milyen hirtelen lökést adott az alkalmazott antropológiai szemlélet alkalmazási színtereinek kiválásához, specializálódásához és ily módon lényegében a tudásterület ismerethorizontjának fragmentálódásához. Másként fogalmazva, míg a megelőző időszak egységes szubdiszciplináris igényű alkalmazott antropológia felé mutat, addig egyfajta ellenfolyamatként kezdetét vette a szakterületekre tagolódás és specializálódás időszaka.

30.

Pedig a 30-as évek második felében a háborút megelőző események nem sejtettek drámai változásokat. Az alkalmazott antropológia az Egyesült Államokban ekkor elsősorban a városi közösségek kutatásával foglalkozott vagy az indián rezervátumokban tapasztalt viszonyok megváltoztatásában vállalt feladatot a kormányzati adminisztráció munkájának segítésére. Például John Collier, egy társadalmi reformer, az indián érdekek elkötelezett szószólója, aki az afro-amerikai és az őslakos népesség sorsa között számos párhuzamot állított fel, 1933-tól vezette az

- Indián Ügyek Hivatalát. Kezdeményezésére fogadták el az Indián Újjászervezési Határozatot, ami a szövetségi politika alapvető megváltozását eredményezte és a rezervátumok indián közösségeiben szakértői jártassággal rendelkező antropológusok munkájának is kedvező helyzetet teremtett.¹² Colliernek az antropológusok közreműködése felé fordulása logikus esemény volt, amennyiben az indián közösségekben az újjászervezés törvényi intézkedéseivel szemben sok helyütt alakult ki ellenállás. Az antropológiai tudás alkalmazása ebben az esetben az érdekképviselet, a fejlesztés és a jogérvényesítés szolgálatába álló eljárásként tűnt fel.¹³
31. Összegezve, a tudásterületen nem volt előjele gyökeres változásnak, amely a II. világháború időszakában, valamint azt követően robbanásszerűen következett be az alkalmazott antropológiában.
32. Tudománytörténeti perspektívából az antropológusok háborús szerepvállalása kézenfekvő érvényesülési formának tetszik. Amikor két kulturális értelemben és társadalmi-szerkezeti adottságait tekintve eltérő fél áll egymással szemben, a „másikra” vonatkozó hiteles ismeretek felértékelődnek. Ahol az ellenfél szokásai, kalkulálható magatartása stratégiai jelentőségű tudás, ott az antropológus, aki a szociokulturális „másik” specialistája, fontos szereplővé lép elő. Különösen érvényes ez korunk konfliktusaira, ahol gyakran alapvetően eltérő, egymás szemszögéből idegen kultúrák találkozásáról van szó.¹⁴
33. Mindenesetre a kérdés, az antropológiai tudás és az antropológusok politika-katonai alkalmazásával szemben az első és nagy visszhangot kiváltó eset Franz Boas fellépése volt. 1919 decemberében a *The Nation* hasábjain publikált kritikusan véleményében ítélte el azokat a kollégáit, akik kormányzati alkalmazásban idegen országokban hírszerzési feladatokat vállaltak. Boas alapállása szerint a tudomány politikai célok érdekében történő használata a tudomány tiszta ügyének elárulását jelenti, és határozottan el kell utasítani. Mint közismert Boas az Amerikai Antropológia Társaság éves közgyűlésén megrovásban részesítették és eltávolították a vezetőségi testületből (Boas 2005: 27).¹⁵
34. A II. világháború kitörését követően a morális dilemmák átmenetileg háttérbe szorultak, Pearl Harbor az amerikai antropológiát a nemzet hűségese szolgálatára kötelezte.¹⁶ 1943-ra jeles tudósok irányításával a háborúban érintett népek és nemzetek karakterjegyeinek leírására vonatkozó nagyszabású kutatás vette kezdetét. Geoffrey Gorer (1905–1985), Ruth Benedict (1887–1948), Clyde Kluckhohn (1905–1960), Margaret Mead (1901–1978) és Gregory Bateson (1904–1980) voltak az ázsiai hadszíntér kulturális szakértői. A washingtoni kormányzat mellett létrehozott *Office of War Information* alkalmazottjaiként konkrét katonai döntések előkészítését befolyásoló munkát végeztek. Például az angol származású, de 1939-től 1957-ig az Egyesült Államokban élő Geoffrey Gorer a japán személyiségkarakter leírásával kapcsolatban fontos hozzájárulással szolgált az agresszív és nyugati szemmel irracionális önfeláldozással jellemezhető magatartás megértéséhez (Simpson 2001: 62–63).
35. A további részletektől elvonatkoztatva tudománytörténeti tény, hogy a világháború az alkalmazott társadalomtudományi ismeretek és különösen a lokális kulturális életvilágokat saját feltételei szerint és belülről tanulmányozó antropológia széleskörű ismertségét és elismertségét hozta magával. A folyamatot jól tükrözi az alkalmazott antropológia intézményesülését kísérő események sorozata. 1941-ben létrejött a *Society for Applied Anthropology* olyan jeles tudósok közreműködésével, mint Margaret Mead, Eliot Chapple vagy Fred Richardson. Az egyetemi szintű antropológiai képzés tömegesedése ugyancsak jól nyomon követhető a statisztikai adatokon keresztül. Míg 1947–1948-ban az Egyesült Államokban 139 bachelor, 26 master és 24 doktori antropológus diplomát adtak ki, addig az 1975–1976-os tanévben a vonatkozó számok 6008, 1078 és 445, ami elsősorban az új szubdiszciplínák, többek között az alkalmazott antropológia elterjedésének volt köszönhető (vö. Partridge – Eddy 1978: 35).
36. A tudománytörténet álláspontja, hogy az alkalmazott antropológia fejlődése négy párhuzamosan érvényesülő feltétel szerencsés egybeesésének volt köszönhető: az induktív empirizmus, a

kortárs társadalmak módszeres tanulmányozása, az interakció-analízis módszertani értékű kidolgozása és a társadalmi problémák holisztikus elemzésének képessége (Partridge – Eddy 1978: 34).

37.

A modern társadalomtudományi antropológia és különösen az alkalmazott antropológia térnyerése a második világháborút követő időszakban óhatatlanul teret adott a tudományterület határait, illetve terrénumát feszegető régi-új kérdéseknek. Az alkalmazott antropológia vonatkozásában ez legélesebben a tudásterületből kiváló akcióantropológiával, illetve az ennek képviselőivel folytatott vitákban öltött testet.

38.

Raymond Firth (1901–2002) új-zélandi származású brit szociálanropológus nem minden előzmény nélkül 1950-ben az antropológiai kutatás eredményeinek a tanulmányozott közösségbe történő közvetlen visszacsatolásáról írt. Az antropológust a vad és a civilizált világ között felépítésre váró híd társadalommérnökének nevezi, ami a tudományos munkából levezethető logikus felismerés (Firth 1950: 379). Az akcióantropológia eszméje abból ered, hogy a minél alaposabb „tisztá” (elméletorientált antropológiai) tudományos kutatás a tanulmányozott életvilág olyan részletekbe menő megértését eredményezi, ami lehetővé teszi a tudás gyakorlati alkalmazását a „bennszülöttek” érdekében, de szigorúan értékrendjükkel összhangban. Ahhoz, hogy a „bennszülöttek” érdekeit értékrendjük mentén képviselhesse az akcióantropológus, intellektuális és politikai függetlenségre van szüksége, ami némiképpen az akadémiai tudóstól és az alkalmazott antropológia hagyományos felfogásától eltérő feltételeket követel, amennyiben az utóbbi tevékenységének finanszírozását és a tudomány szakmai elvárásokat tekintve az egyetemi és más hatalmi függelmi viszonyoknak kiszolgáltatott szereplő (Tax 1964: 257).

39.

Az akció szemléletű antropológia kibontakozása kétségtelenül Sol Tax munkásságához kapcsolódik. Már egyetemistaként a késő 40-es években részt vett egy antropológus munkacsoportban, amely a kormányzat által építkezésekre átadni kívánt rezervátumi területek miatt kialakult konfliktusok kezelésével foglalkozott.¹⁷ Ebből nőtt ki a híres *fox project* (1948–1962), amely a bennszülöttek melletti elkötelezettségnek, az érdekek értékek mentén történő képviselésének kidolgozására tett kísérlet. Bár a tudásterület történetére gyakorolt hatása nem tekinthető kivételes jelentőségűnek, mégis a felvetett problémák, a „másik” pártfogása, az érdekképviselés, a fejlesztés, illetve az antropológus lényegében a kutatott életvilágok oldalára történő teljes intellektuális és fizikai „átállásának” ügye a kortárs antropológiában is megkerülhetetlen témák (vö. Rubinstein 1986: 270–279). Másként fogalmazva, Sol Tax akcionizmusa a klasszikus antropológiai magatartás egyfajta kritikája, a tudomány „hasznáról és káráról” folytatott dilemmák összegzése, amely lényegében az antropológia tudomány-értelemben vett művelésének egyik lehetséges határpontját jelöli meg (Blanchard 1979: 419).¹⁸

40.

A második világháborúnak az alkalmazott antropológiára gyakorolt közvetlen hatása a határterületek kijelölése mellett a tudásterület érvényességtartományának meghatározásában is jól tetten érhető. Pontosabban, az alkalmazás színtereinek tisztázásában. A ma ismert alkalmazott antropológiai színterek többsége a tudásterületen speciális feltételek mellett kidolgozott gyakorlatként lényegében az 50-es és 60-as években alakult ki. Az egészségügy, a környezetvédelem, a kriminalisztika, a fejlesztéspolitika, a technológiai-modernizációs projektek szociokulturális feltételrendszere, az etnikai kisebbségi léthelyzetek anomáliáinak kezelése, a perifériális és/vagy pauperizált közösségek társadalmi felzárkóztatásának ügye csak néhány az alkalmazás színterei közül.

41.

Az alkalmazott antropológia színtereinek bővülő palettája azonban nem csak a tudásterület népszerűségének növekedéséről tanúskodó közvetlen bizonyíték, de ugyanakkor alapvető elméleti problémák forrása. Egyrészt, a folyamatok függvényében kizárhatóvá vált, hogy az alkalmazott antropológia egységes módszertant vagy koherens elméletet dolgozhat ki, amennyiben az antropológiai szemlélet alkalmazásának referenciális vonatkozása a lokális szintér eseti sajátossága nem pedig az akadémiai diszciplína. Mint láthatjuk a tudásterület története a komplexitás és az inkohérensia felé történő elmozdulás tüneteit párhuzamosan mutatta. Másrészt, az alkalmazott antropológia bár a szubdiszciplináris státusz igényét mutatja, teljes leválása az

akadémiai, a tiszta tudományként művelt antropológiáról, az alapkutatásokat végző intézményesült diszciplínáról elképzelhetetlen. Alkalmazott antropológiai tudás nem létezik akadémiai antropológiától függetlenül, ellenben akadémiai antropológia művelhető az alkalmazás igényétől és lehetőségétől elvonatkoztatva. Harmadrészt, az antropológia új alkalmazási területei olyan speciális, az alkalmazási színtér sajátosságaira szabott szakismeretet feltételeznek, amelyből kiderül, hogy a kortárs alkalmazott antropológia interdiszciplináris vállalkozás: az érintett tudásterületek szakértőinek együttműködését feltételező team-munka formájában lehet sikeres (vö. például Choy – Faier – Hathaway – Inoue – Satsuka – Tsing 2009: 197–214). A felmerülő problémák lényegében az antropológiában és az alkalmazott antropológiában végbement kritikai fordulatot bevezető kérdések megfogalmazását jelentik.

2. A kritikai fordulat ismeretelméleti dilemmái az alkalmazott antropológiában

42.

Az 1970-es években az antropológia tudásterületén a diszciplináris identitás, az elméletalkotás és a módszertan vonatkozásában párhuzamosan feltűnő válságjelek a tudomány alapjainak újragondolására ösztönözték az érintett szereplőket. Pontosabban, az eredetileg a filozófiában és az irodalomelméletben jelentkező kritikai gondolkodás idővel tárgyára lelt az antropológiában is. Az eleinte a válságtünetek leírására, listázására és osztályozására szorítkozó (Dell Hymes – lásd Hymes 1972 –, Richard Bernstein) munkák közismertté válását követően az 1980-as évektől indult meg a kritikai antropológia programszerű kimunkálása. A többek között George Marcus, Michael Fischer, James Clifford nevével fémjelzett időszak tudománytörténeti jelentősége és hatása a kortárs antropológiára felbecsülhetetlen. A kritikai antropológia egyrészt a tudásterület történetéből megörökölt elméleti és módszertani hagyaték felülvizsgálatát, diszciplináris önelemzését valósította meg, másfelől markáns nyitást kezdeményezett a társtudományok és elsősorban a filozófia irányába. Ehelyütt nincs lehetőség a folyamat tudománytörténeti részleteinek bemutatására az antropológia teljes területén, csupán az alkalmazott ismeretek vonatkozásában utalunk néhány ismeretelméleti összefüggésre.¹⁹

43.

Soyini Madison *Critical Ethnography* című könyvének bevezetőjét egy személyes történet fellelevenítésével és elemzésével kezdi (vö. Madison 2012: 1–3). A szerző egy a ghánai nők emberi jogi helyzetével foglalkozó dokumentumfilm megtekintéséhez kapcsolódó ellentmondásos reflexióit osztja meg az olvasókkal. Mivel maga is kutatott Ghánában, pontosan azon a területen, ahol a filmet forgatták, ezért határozott elképzelésekkel rendelkezett a témával kapcsolatban. Elbeszélése szerint a dokumentumfilm csalódást keltett, mert szubjektív, sarkított, felületes és egyoldalú képet festett a helyzetről. Főhőse, egy fiatal ghánai nő teljes magárahagyatottságot sugallva meséli el, hogy miként menekült az Egyesült Államokba az őt fenyegető rituális csonkolás elől. Madison a filmvetítésen megjelent rendezőnőt, felháborodottságát cseppet sem véka alá rejtve, arról kérdezte, hogy miért nem beszél azokról az önkéntesekről, jogvédőkről, alkalmazott antropológusokról, akik felvilágosító munkával, a nemzetközi közvélemény érzékenységének felkeltésével küzdenek az „embertelen” szokás megszüntéséért. Az alkotó válasza, amennyiben célja filmjével éppen a figyelemfelkeltés volt, Madisont egyáltalán nem nyugtatta meg és alapvető kérdés megfogalmazására ösztönözte: „Miért kell, hogy jelen kötet nyitólapjait eme élmény elbeszélése töltsen meg? A válasz az, hogy a film nem csupán dokumentálja emberek életét és történeteit, akiket a filmrendező ismerni kíván, de minket is bevezet azokba az életekbe és történetekbe” (Madison 2012: 4). Magyarán, a szerző felelőssége, amennyiben nyilvánosságot teremt munkájának, nem csupán az, hogy szubjektív benyomásait előadja, de egyúttal köteles törekedni a körülmények hiteles ábrázolásra. Madison könyve nyitótörténetének segítségével a kritikai antropológiai gondolkodás kulcselemére, az ismeretrepresentáció igen összetett problémájára hívja fel a figyelmet. Az ismeretrepresentáció, illetve ennek a tudományterületen felfedezett és elemzett válsága az a kérdéskomplexum, amely körül a kritikai antropológiai gondolkodás az újra megalapozás igényével elidőzni kénytelen, illetve amitől az alkalmazott antropológiai tudás gyakorlati értékének hitelessége végső soron függ. De miről is van szó?

44. Eredetileg az antropológia is, mint bármely tudomány a tárgyára (eminens értelemben a szociokulturális „másikra”, az „idegenre”) vonatkozó objektív kijelentések megfogalmazásának igényét összekapcsolta a logikai igazság filozófia-fogalmával. Az ismerttárgyra vonatkozó kijelentés igaz, ha az abban meghatározott ismerettartalommal azonos. Másként fogalmazva, az antropológia a tárgyára vonatkozó kijelentéseiben ugyanazon metafizikai természetű ismeretelméleti problémával küzd, mint bármely tudomány. Ki az „idegen”, megismerhető-e a „másik”, és mindaz, ami ismeretként ezzel kapcsolatban megfogalmazható, mennyiben tekinthető igaznak?²⁰
45. Sőt az antropológia, ellentétben más társadalomtudományokkal, köszönhetően a tárgyra-vonatkozás megkettőzött elméleti és módszertani fundamentumának, egészen különös ismeretelméleti pozícióba lavírozta magát története folyamán. Leegyszerűsítve, a tudásterület művelésének alapfeltételeként elgondolt bilokális képessége: az akadémiai-intézményi szakmai közegben az antropológus tárgyára vonatkozóan megfogalmazott ismereteinek forrása az ettől merőben különböző közeg, az „idegen” terephelyszín, a „másik” otthona. Az antropológiai tudástermelés lényegében a kutatónak a terepen szerzett tapasztalatok közvetítésére – azaz nyelvivé tételére, lefordítására, tárgyiasítására, leírására – tett kísérlete.²¹ A vita tárgya, a kritikai antropológiai gondolat lényege csupán az, hogy ez mennyiben lehetséges? Ugyanis, amint arra a kortárs filozófiai fenomenológia rámutat, éppen az antropológia (etnológia) az a tudásterület, ahol az ismeretreprezentáció paradoxonjával talán a legélesebben kell szembesülni. Felmerül ugyanis, hogy miként lehet az antropológia-tudomány eminens célját beteljesíteni, a „szociokulturális idegen életvilág” lényegét és értelmét felmutatni a maga tiszta valóságában úgy, hogy a reprezentációs folyamat során nem vesznek el jellemvonásai. A paradoxon az, hogy a kutatói megismerés feltételezi az „idegenség” megszüntetését, amennyiben az antropológiai ismeretelméleti kánon jegyében a „másik” megértése annak a perspektívának az evidens belátását jelenti, amelyből a saját „világunk” (otthon) éppen olyan idegen, mint megfordítva. Ugyanakkor a reprezentáció, a tárgyszerűségében megragadott életvilág felmutatásának igénye, tartalmát tekintve az „idegen” manifeszt valóságának közvetítése, a tudomány-célképzet nyomasztó és beteljesíthetetlen örökségeként működik az antropológiában.²² A részletektől elvonatkoztatva, úgy tűnik, a kritikai fordulat egyik hajtómotorja a tudásterületen termelt ismeretek objektivitás- és realitásértékébe vetett hit elbizonytalanodása.
46. Márpedig, az alkalmazott antropológia a gyakorlati értékű társadalomtudományi ismeretek hasznosításakor éppen a hiteles tudásra apellál, amikor története során kimunkált természetes beállítódással az antropológiai terepmunka-tapasztalathoz köthető idiografikus, émikus, szinkronikus megértést favorizálja. Az alkalmazott antropológia gyakorlati értékének ideája elválaszthatatlan a tudásterület hiteles ismeretek módszertani megszerzésével kapcsolatos fölényének képzetétől, a kutatómunka során a „beavatott” perspektívájából nyert exkluzív tudás kivételességébe vetett meggyőződéstől. Az ismeretreprezentáció válságának mibenléte éppen ezért fontos téma az alkalmazott antropológia szemszögéből is. A jelenséget az antropológiai tudás minőségét körülíró, két egymást kiegészítő megismerési stratégia rövid elemzése mentén értelmezhetjük: ismeret-konstrukció és spekulatív gondolkodás.²³
47. Az antropológia tárgyát, az „idegen” kultúra jelenségvilágát és társadalmi valóságát a nyugati-tudományparadigmára jellemző szemléletéből következően hagyományosan olyan apriori szerveződési formák által meghatározott entitásként tételezte, amely nyelvi-fogalmi eszközökkel gond nélkül és evidens módon leírhatónak tűnt. Az ismerettárgyhoz való viszony lényege, hogy a társadalmi-kulturális élet megnyilvánulásait szükségszerűen valamiféle kauzális séma alapján szerveződő rendszerként gondolták el. Az okszerű racionalitás mintázatainak kutatása, az ezeket működtető előfeltevésszerűen tulajdonított struktúrák, törvények, normák keresése a nyugati tudományoszméből megörökölt általánosan érvényes megismerési stratégia sajátos-sága.
48. Csakhogy, a kutatói perspektívát meghatározó „rendszerkereső” magatartás jellemzője, hogy a szociokulturális valóság értelmezéséhez mindenütt struktúrákat előfeltételez, ott is ahol a

rendszerző elv tulajdonképpeni „realitásának” bizonyítására éppen a struktúrának tulajdonított apriori konstitutív funkció miatt nincs lehetőség.²⁴ A struktúra, tehát valamilyen kauzális rendezési séma, innen szemlélve a szociokulturális valóság létezésének (ontológia) feltétele, működésének törvénye és megértésének alapelve: az antropológia szemszögéből az „idegen” életvilága strukturált értelem-egész. Másként fogalmazva, a tudásterületet meghatározó rendszerkereső látásmód, amint erre a kritikai fordulat rávilágít, a tudományterület tárgyának megismerését előfeltevésszerűen tételezett kognitív rendszer-konstrukció függvényeként hajtja végre.²⁵ Itt tehát nem annak az ismeretelméleti vitának a felelevenítésével állunk szemben, hogy a kutató megértő tárgyra-vonatkozása vagy tényszerűen objektív kívülállásként (étikus), vagy a „benszülött” világlátásának valamiféle megélt és fogalmilag leképzett (émikus) reprodukciójaként, illetve ezek variációjaként képzelhető el. A kritikai érvelés jegyében arra utalunk, hogy az „idegen” életvilág reprezentációja a megválasztott értelmezési pozíciótól függetlenül, az antropológia ismeretelméleti alapsajátosságai miatt minden esetben apriori rendezési sémák mentén konstruált tudásalakzat.²⁶ Míg ez a pszichológia kivételével minden más társadalomtudomány esetében evidens felismerés, addig az antropológia vonatkozásában az önmagával szemben támasztott célképzet (az „idegennek” saját feltételei mentén történő megismerése) teljesíthetlenségére vonatkozó belátás.

49. Az „idegen” szociokulturális életvilág reprezentációja az antropológiában ismeretkonstrukció, a nyugati tudományeszmé kényszerű örökségeként többé-kevésbé minden kritikai reflexiót megelőző elméletre jellemző eljárás. Bár a jelenség okai jól érthetőek, az antropológia intézményszerűsülését és diszciplináris identitáskeresésének fontos elemét képezte, hogy tudományként akart megfelelni, ezért rákényszerült a tárgyára vonatkozó tárgyilagosságra, a tudományosság mérceje szerinti hiteles ismeretek megfogalmazására. Mégis, látnunk kell, hogy az antropológia tárgyára vonatkozó ismeretigénye, valamint az ennek reprezentációját megvalósító gyakorlata között súlyos elméleti feszültség áll fenn.

50. Noha az antropológiai ismeretelmélet alapproblémájának felismerése és a megoldására vonatkozó igény Boas színrelépésétől (kulturális relativizmus szemlélete és az émikus tudás elsajátítása) fogva folyamatosan tetten érhető a tudománytörténetben, mégis az antropológia-tudomány a tárgyára vonatkozó eljárása során minden elmélet esetében többé-kevésbé szükségsszerűen konstruktivista maradt. A téma reflexív tudatossággal végrehajtott módszeres vizsgálata csak az 1980-as évektől szerepel a kortárs antropológia, illetve az alkalmazott antropológia elméleti palettáján.²⁷ Azért, hogy az ismeretrepresentációban működő konstruktivista látásmód korlátainak értelmére konkrétan rávilágítsunk, álljon itt egy rövid példa!

51. Alfred Kroeber tollából 1949-ben rövid, de terjedelme ellenére figyelemreméltó írás jelent meg *Values as a Subject of Natural Science Inquiry* címmel. Ebben amellet érvel, hogy a kultúrák vizsgálatának, amennyiben a rájuk jellemző sajátosságok, tehát a viselkedést és a cselekvést az önmagában konzisztens módon meghatározó „stílus” megismerése a cél, akkor az antropológia-tudománynak a kultúrát konstituáló értékeket különös figyelemmel kell tanulmányoznia (Kroeber 1960a 617).²⁸ Mennyiben lehetséges forrása a kulturális érték tanulmányozása a kultúrára vonatkozó hiteles ismeretnek, merül fel a kérdés?

52. Ha például a nyugati kultúra az emberi élet fenoménjával kapcsolatos értéktársításait sorra vesszük, akkor az élet a kulturális és társadalmi értelemben demonstrált legfőbb értékek közé tartozik, amit minden individuum magáénak vall, és kollektív módon képvisel, valamint normatív módon igyekszik érvényre juttatni. Az élet értékének primátusa nem csak a szubjektív ragaszkodásban, de nyilván ettől elválaszthatatlanul intézményszerűsült módon a jogban, a morálban, a vallásban, a művészetben és minden szociokulturális szinten érvényre jut. Ugyanakkor kérdés, hogy az antropológus-kutató az élet értékével kapcsolatos kulturálisan determinált értékfelfogása milyen módon teszi lehetővé az ettől történő elvonatkoztatást, flexibilitást: pontosabban a megértésben mennyiben lehet flexibilis, amikor gyökeresen más kulturális tapasztalatokkal néz szembe.

53. Például C. W. (Bill) Watson Malajziában megélt és önreflexív elemzésben feltárt élményei rávilágítanak az antropológia-tudományban működő ismeret-konstruktív (a tudomány) eljárás korlátaira. *A Diminishment: a Death in the Field (Kerinci, Indonesia)* címmel jegyzett tanulmány egy 1979-ben megélt tereplátogatás során történt haláleset elbeszélése (lásd Watson 1999: 155–159). A szerző maláj feleségével rokonlátogatásra utazott az ázsiai országba. A matrilineáris és matrilokális közösségben a kint-bent helyzet és az ehhez kapcsolódó komplex tapasztalatok arra a reményre jogosítottak, hogy az antropológus teljes mértékben képes elsajátítani és megismerni a befogadó kultúrát. A látogatás alkalmával a szomszéd faluban élő rokon kislány hirtelen súlyosan beteg lett, kórházba kellett szállítani. A vizsgálatok, a kezelés és a gyógyszerek költségeit a szegény és fizetésre képtelen család helyett Watson állta. A kislány ugyan átmenetileg jobban lett, hazavitték, de második rosszulléte után az alaposabb vizsgálatot követő pontos diagnózis krónikus szívbeteget állapított meg. Szülei a gyermeket az orvos határozott tanácsa ellenére, annak tudatában, hogy esélye a gyógyulásra csak a kórházban van, hazavitték. A kislány meghalt.
54. Watson saját magatartásának önelemzése során három világosan és kulturális értékvilága mentén determinált, egymásra épülő, cselekvő magatartásszintet különböztet meg. A segítőkészség aktiválta intellektuális és kulturális fölény egy élethelyzetbe történő beavatkozásra (akcionista szemlélet) ösztönözte: meg kell menteni a kislányt. Másodszor, az átmeneti javulás következményeként saját elégedettségéről (az akció sikeréről) tudósít. Végül a haláleset bekövetkeztekor a veszteség, a frusztráció, a személyes érzelmi érintettség okán rákényszerül a maláj kultúrának az élet értékével kapcsolatos felfogásában tetten érhető radikális különbséggel való szembesülésre. Bár a kislány megmentésére a nyugati orvostudomány és technológia feltehetően képes, a szülők a saját kulturális gyakorlat normáit követve cselekszenek.
55. Ezen a ponton a kutató (Watson) tapasztalatainak ismeretrepresentációs kísérlete megakad, a tudomány ismeret-konstruktív gyakorlata az értelmezésfolyamat során falakba ütközik. Kik valójában a gyermekük életéről döntő szülők, milyen értékvilággal, normákkal jellemezhetőek, hogyan lehetséges mindezt megérteni, és mint ismerettapasztalatot közvetíteni. Watson története a tárgyra vonatkozó objektív tudás reprezentációjára törekvő antropológia-tudomány ismeretkonstrukciós eljárásának korlátaira nagyon pontosan mutat rá. Az antropológus itt azt tudja, hogy saját értékvilága, például az élet értékére vonatkozó kulturálisan determinált képzetek birtokában az „idegen” magatartását meghatározó kulturális értékek értelmének csak a körülírására képes: pontosabban azt tudja, hogy minek a megismerésére nem képes. Az ismeret-konstruktív antropológiai megértési stratégia megakad, mert olyan kulturális tapasztalatok közötti strukturális kapcsolatviszony kimutatására kényszerül, ahol racionális fogalmi-értelmi kapcsolat esetleg felállítható, de a közvetítés révén felmutatott ismeret értelemtartalma ettől még beláthatatlan marad. Másként fogalmazva, a maláj szülők gyermekük sorsára vonatkozó döntése bár magyarázható ugyan (szokások, vallási hitképzetek, az élet értékének eltérő kulturális értelmezése), de az így konstruált, a reprezentációs elvárásokból következő intelligibilis ismeret értelemtartalma *an sich* leképezhetetlen. Elvonatkoztatva a probléma nyelvfilozófiai és értékfilozófiai²⁹ összefüggéseitől, a megbicsakló konstruktív szemléletű antropológia-tudomány kiütkeresése itt könnyen a modern nyugati gondolkodás egy másik hagyományának, a spekulatív gondolkodásnak válhat foglyává.
56. A spekulatív gondolkodás, habár a megismerés módszertani értékű stratégiájának rangját csak a 19. században érte el, már a görögök világszemléletében is fontos szerepet játszott. Eredetileg, mint kíváncsiság, a megismerésben a valószínűséggel kalkuláló deduktív következtetésformaként tűnt fel.³⁰ A spekulatív megismerés a modern gondolkodásban betöltött fontos szerepére kétségtelenül Hegel gyakorolta a legnagyobb hatást. A spekuláció a hegeli rendszerfilozófiában a dialektikus megismerés mozgatója és a totalitásként felfogott valóság megragadására tett kísérlet szolgálatában álló módszertani értékű látásmód (vö. Plant 1983: 139–142, 190–192). A részletekre ehelyütt nincs mód kitérni, de a hegeli gondolat hatástörténete az antropológiában felbecsülhetetlen. A spekulatív megismerési stratégia jól elemezhető az 1960-as években zajló, az antropológia egységes ismeretelméleti megalapozása körül folytatott vitákhoz

kapcsolódva. Az időszakban, különösen a tudományterület episztemiológiai elveinek meghatározásával összefüggésben tárgyalt egyetemes megalapozás igénye az, ahol a spekulatív filozófiai eljárás elméleti jelentőségre tett szert. Jaques Maquet szemléletformáló tanulmányban mutatott rá a spekulációnak az antropológiai megértésben játszott szerepére (Maquet 1964: 13–31).

57.

Maquet abból az időszakban elterjedt antropológiai problémából indul ki, mely szerint a tudásterület tudományos fejlődésének részeként vizsgálni kell, vajon a kultúra fogalmához tartozó egyetemes kategóriaként beszélhetünk-e arról, hogy minden kultúra jellemezhető egyfajta implicit „filozófiával”, ami éppen úgy öröklődik generációról generációra, mint a családtípus, a kooperáció társadalmi mintázatai vagy a technológiai tudás (vö. Maquet 1964: 13). Maquet a kultúrák implicit „filozófiájának” témakörét az antropológia ismeretelméleti alapkérdéseként mutatja be mint a tudásterület tárgyára (leegyszerűsítve az „idegen” életvilág) irányuló megismerési kísérlete során megkerülhetetlen feladatot. Lényegében azt vizsgálja, hogy melyek az „idegen” életvilágra vonatkozó ismeretek keletkezésének általános tudományterületi körülményei. Ezek szerint, a megismerés során a kutató abból az antropológia tudománytörténetében megörökölt feltevésből indul ki, hogy a megfigyelő szempontjából minden „idegen” kultúra belső „lényege” elrejtett, nem áll közvetlenül rendelkezésre és csak a megismerő erőfeszítés függvényében fejezhető ki fogalmilag. Bármely „idegen” kultúra implicit „filozófiájától” természetesen meg kell különböztetnünk a nyugati tudományos gondolkodásban kidolgozott módszeres filozófiát, ami a megfigyelő szempontjából nem más, mint a megismerés eszköze. Tételszerűen: a filozófia az implicit kulturális filozófia megismerésének eszköze.³¹

58.

Maquet szintézise fontos esemény. A tudomány-státuszra törekvő antropológia deduktív ismeretelméleti pozíciót foglal el, amennyiben lényege, hogy egyetemesen, minden, a megfigyelő szempontjából tételezett „idegen” kultúra, az előfeltevészerűen tulajdonított és az antropológus részéről fogalmi eszközökkel konstruált implicit „filozófia” segítségével megismerhető. Tehát az eljárás logikája szerint az általános tétel, hogy minden idegen kultúra jellemezhető implicit „filozófiával”, ami az empirikus tényekre (terepmunka) alapozott bizonyítás keretei között igazolható. Megfordítva, mivel az antropológiai megismerési folyamatban az „idegen” életvilág empirikusan nem sajátítható el a maga totalitásában, ám az implicit kulturális filozófia fogalmi kidolgozása a kultúra holisztikus képzetére tart számot, ezért a tudományos gondolkodás itt spekulációra kényszerül: minden részleges tapasztalati tény a kultúra implicit filozófiájának kifejeződése.

59.

Mint a fenti áttekintésből kiderül, az ismeretrepresentációs válság kérdése az antropológiában az ismeret-konstrukciónak és a spekulatív gondolkodásnak a tudásterület elméleti fejlődésére gyakorolt hatásától elválaszthatatlan. Bár, talán az ismeret-krízis háttérének általános (és csupán két kiemelt szempont mentén megadott) leírása az antropológia tudományterületén pusztán absztrakcióként hat, az elemzés következtetései az alkalmazott antropológiai gyakorlat vonatkozásában megismételhetőek. John Peterson az 1970-es évek közepén végzett terepmunkájának kritikai elemzésében az ismeret-konstrukció és spekuláció működéséből eredő bonyodalmakat indirekt módon az alkalmazott antropológus megsokszorozódó szerepeinek értelmezésén keresztül láttatja az olvasóval (Peterson 1978: 165–181).

60.

Peterson a Mississippi mentén található csaktó indiánok rezervátumaiban végzett terepkutatásokat. A vidéken élő csaktó közösségek viszontagságos történelme az őslakós amerikai kultúrák túlélőinek támogatása iránt elkötelezett antropológusok számára és az alkalmazott megközelítéshez elégséges indokot, valamint erkölcsi muníciót kínált.³² A nyomorúságos életkörülmények fejlesztésének első lépése a lakhatási körülmények javítása és a lakásépítéshez szükséges, a szociokulturális alapkörnyezetre vonatkozó felmérés elkészítése volt. Peterson ötszáz háztartásra vonatkozó komplex kutatást végzett el, majd az adatokat elemezte és az érintett szervezeteket – törzsi tanács, *Bureau of Indian Affairs*, kormányzati adminisztráció, a területen működő akadémiai intézmények és egyetemek – tájékoztatta kutatási eredményeiről. Ekkor reményeivel ellentétben váratlan helyzetbe keveredett, melyek később naivnak nevezett várakozásait alapjaiban kérdőjelezték meg. Röviden összefoglalva, a törzs, a *Choctow Agency*, a *Bureau of Indian Affairs*, a szerzőt akadémiai előmenetelében támogató egyetemi tanszék egyaránt, de

más és más érdekek, illetve Petersont más és más szerepbe kényszerítve tartott igényt a kutatási elemzésekre. Az érintett intézmények az antropológussal szemben támasztott szerepvárakozásai identitás-konfliktust generáltak, mellyel a szembenézés az alkalmazott antropológust tevékenységének önelemzésére készítette. Mivel az alkalmazott antropológus a szakma protokollja, illetve a vállalt feladat természetéből következően a munkájának színterén érintett közösséggel való együttműködésre kényszerül, ezért be kell látnia, hogy feladatainak saját szerepe éppúgy tárgyát képezi, mint a beavatkozást megalapozó kutatás és tervezés. Másként fogalmazva, az alkalmazott antropológus státuszának kritikai elemzésekor az önismeret olyan – lélektani, szakmai-intézményi, gyakorlati és ismeretelméleti – dimenzióival szembesül, melyek az antropológia-tudomány megismerési gyakorlatát hagyományosan uraló (és korábban elemzett) konstruktív és spekulatív szemlélet feladását követelik. Peterson rákényszerült az előzetesen saját munkájában önmagának tulajdonított (konstruált) szerep, valamint általában az alkalmazott antropológia paradigmatis értelmével társított deduktív spekuláció eredőjeként fogalmazott antropológus-kép feladására.

61.

Ezen a ponton természetesen merül fel a kérdés, mint általában a kritikai fordulat következményeinek értelmezésekor mindig, hogy az alkalmazott antropológiában a tudásterület klasszikus ismeretelméleti örökségével történt szakítás mégis mivel jár? Lehetséges, hiteles-e egyáltalán ezek után szubdiszciplináris értelemben alkalmazott antropológiáról beszélnünk? Tehát arról, hogy az egyébként a tudománytörténet örökségként kanonizálódott elméleti és módszertani értelemben egységes tudásterület reménye nem több mint illúzió. Továbbá, ahogy erre a Peterson példájából levonható logikus következtetés utal, vajon az alkalmazott antropológia ügye nem csupán szituatív színterek, projektek kapcsán megjelölt gyakorlati feladatok eseti megoldásának kérdése, ahol az antropológiai szemlélet csak egyik eleme a sokszínű diszciplináris együttműködésnek? A röviden sorolt kérdések lényegében az alkalmazott antropológia diszciplináris létjogosultságára irányulnak és a kritikai szemléletből levezethető hiteles válaszra tartanak számot.

62.

A kortárs antropológiában az alkalmazott antropológia újra-orientálásának ügye jól körülírható program, melynek részelemei elsősorban módszertani-etikai tézisek formájában egy új típusú diszciplináris koherencia lehetőségét rajzolják ki.

3. „Keringés” a gyakorlat etikája körül

63.

Ismeretrepresentációs válságból, illetve az ennek kritikai elemzését követő helyzetből való kiútkeresés az alkalmazott antropológiában a gyakorlati munkához kapcsolódó magatartás általános ismérveinek módszeres végiggondolását és elméleti kidolgozását jelenti. Mondhatni a korábbi gyakorlat (a szubdiszciplináris státuszú alkalmazott antropológia) ismeretelméleti megalapozatlanságának kritikája a területen működő szerzőket a gyakorlat újraértelmezésére kényszerítette. Ennek hozadékaként szemünk előtt bontakoznak ki és szerveződnek koherens rendszerré a kritikai elméletek alkalmazott antropológiai aspektusai. A következőkben a kortárs alkalmazott szemlélet etikai alapidilemmájának leírását követően néhány fontosabb terminusértékű motívum – *multi-sited view*, *advocacy*, *talking back*, *community collaboration* – jelentésének rövid ismertetésére vállalkozunk.

64.

Az alkalmazott antropológia teljes története elválaszthatatlan a Boas színrelépését követően a tudományterület művelésével összefonódott humanista elkötelezettségtől, a „benszüllött” közösségért érzett felelősségtől, és az ezt megalapozó morális iniciatíváktól. Ennek forrása a nyugati kultúra népeinek a kolonializáció során a nem európai civilizációkkal szemben tanúsított történeti léptékű politikai, gazdasági és kulturális kizsákmányolásából eredő következmények miatt a tudásterületen fokozatosan kifejlődő (a kifejezés legszélesebben vett értelmében) posztkoloniális kritika (Sillitoe 2006: 11–12), valamint az érintett közösségekben felismert társadalmi szükséglet kielégítéséért, a „másik” boldogulása érdekében vállalt tevékenység (vö. Castaneda 2006: 124–130). Az antropológus, aki kutatásának tárgyát az „idegen” szociokulturális

életvilág megértésében jelölte meg, egyúttal felelősséget kell, hogy érezzen azokért, akiket tanulmányoz (vö. Berreman 1968: 391–396.). Pontosabban, az alkalmazott antropológiában a felelősség kérdése a cselekvő, beavatkozó magatartás önreflexív elemzésére, az etikai megalapozottságra vonatkozó mérlegelésként értelmezhető.

65.

Az alkalmazott antropológiai szemléletű beavatkozás bármely közösség életviszonyaiba a tudásterület evidenciája szerint olyan pozitív változások előidézése okán történik, amelyeket az érintettek saját érdekeikkel egyező, előnyös eseményként fognak fel.³³ Ez egyrészt feltételezi annak tudatosítását, hogy a célközösség tisztában van az antropológus terveinek értelmével, másfelől ennek előnyeit értékrendjével és érdekeivel összeegyeztethetőnek ítéli. Másként fogalmazva, az alkalmazott antropológia előfeltétele a célközösség tájékoztatása és megnyerése a közös ügyként meghatározott feladat jelentőségéről.

66.

Az adekvát feladat rögzítése azonban korántsem egyszerű és egyértelmű vállalkozás. Amint arra Adam Kuper rámutat, az akadémiai szcénából induló kezdeményezések, problémafelvetések gyakorta olyan kérdésekben öltenek testet, amelyek logikájukat tekintve leginkább a tudományos hipotézisekhez hasonlóan működnek (Kuper 1974: 7–9). A hipotézis funkciója az antropológiai kutatásban a tárgyra vonatkozó – terepmunka és elméleti – tapasztalati ismeretek elégséges szintjén, a problémamegoldó tudományos gondolkodás mentén a további folyamat operacionalizálása. A hipotézis az alkalmazott antropológiai gyakorlatban a szükséglet előfeltévésszerű megjelölése, ami a beavatkozási szándék intencionális rendszerbe foglalása (vö. Dennett 1998). Másként fogalmazva, az alkalmazott antropológus a célközösség értékrendjével összeegyeztethető vélelmezett érdek rögzítésével lép ténylegesen a tettek mezejére. Kuper tapasztalataira alapozott álláspontja azonban, hogy az antropológusok által formalizált problematika gyakran nem esik egybe a politikusok, hivatalnokok, újságírók vagy éppen az érintett társadalmi célközösség tagjai részéről érzékelt „valós” szükséglettel (Kuper 1974: 8).³⁴

67.

A kritikai alkalmazott antropológia a reális érdek meghatározásával és a célközösség értékrendjéhez illesztésével kapcsolatos etikai elvárásait elsősorban módszertani jelentőségű szemléletváltással kapcsolja össze. Ennek fontos eleme a *multi-sited view*.

68.

A kifejezés terminológiaértékű fordítása és használata egyaránt bizonytalanságra ad okot. Marcus a több-szinterű etnográfiai gyakorlatot az 1980-as években eredetileg négy, párhuzamosan az antropológia művelése előtt tornyosuló kihívás (veszély) egyidejű kezelésének igényéből következő tudatos eljárásként definiálja (vö. Marcus 2009: 182–184). Marcus konkrétan az 1980-as években bekövetkező kritikai fordulathoz köthető felismerésekre vezeti vissza a több-szinterű etnográfia véleménye szerint előremutató, bár veszélyes módszertani gyakorlatát az antropológiában. A több-szinterű etnográfia egyszerre jelenti párhuzamosan egy meghatározott téma több terephelyszínen és helyszínenként több szempontból történő vizsgálatát, ami egy kulturális jelenség összehasonlításban megalapozott, esszenciális igényű, partikulárisan és globálisan érvényes leíró értelmezését egyidejűleg teszi lehetővé. Az eljárás az antropológia alapvetően új ismeretelméleti horizontját a kortárs globális társadalmi folyamatokhoz történő kényszerű alkalmazkodás eredményeként nyitja meg. Marcus szerint a több-szinterű látásmód diszciplináris szintű válasz egyrészt arra, hogy az antropológia a tanulmányozott közösség közvetlen és hosszú távú terepmunkára alapozott megismerésének Malinowski által bevezetett ideáját fenyegetve látja, ami a kulturális idegenség megismerésének és értelmezésének logikáját a „bennszülött” életvilágának feltételrendszeréből származtatja. Másrészt, és a fentiekből következik, hogy az antropológia a racionális és progresszív szemléletű nyugati világlátás áldozatává válik, amennyiben a struktúrák, a rendszerek és az intézmények iránti érdeklődése lényegében a „saját” szemléleti feltételeinek kiterjesztését jelenti. Harmadszor, az antropológiai ismerettermelés lényegének tekintett szignifikáns különbség felmutatása a több-szinterű etnográfiaiban elveszik, ha éppenséggel az eziránti tudatos elkötelezettség nem érvényesül a megismerésben és a reprezentációban. Végül, Marcus szerint a több-szinterű etnográfiai gyakorlat úgy vág keresztül a tudásterület fragmentált terepnumain, hogy kapcsolatot teremt, de egyben lehetőséget is támaszt a lokális szinterek partikuláris (elsősorban történetileg konstruált) viszonyainak a fenntartására.

69.

Az alkalmazott antropológia a társadalomtudományok társadalmi felelősségének jegyében a több-szinterű beállítódásból nyilván rengeteget profitál, hisz a lokális szintér igényei mentén, de nem elszigetelt, esetleges összefüggések alapján járul hozzá az érdek(ek) és az értékrend(ek) összehangolásához (vö. Marcus 1998: 79–104). Manapság a több-szinterű antropológiai munka az alkalmazási gyakorlat létjogosultságára vonatkozó kérdést, valamint etikai vonatkozásait további szempontok mentén állítja az értelmezés középpontjába.

70.

Kifejezetten éles figyelem irányul például a pártfogás, a támogatás és a képviselő kérdésére. Az *advocacy* szerepe a kortárs alkalmazott antropológiában nyilván támaszkodhat a tudásterület kezdeti hagyományaira, a rászorultság okán indokolt beavatkozás gyakorlatára. Hasonlóan fontos etikai téma az együttműködés (*collaboration*) ügye, ami nyilván elválaszthatatlan a korábban már hivatkozott Sol Tax munkásságához kapcsolódó akcionizmustól. Végül, de nem utolsósorban a kortárs antropológia fejlődésére fontos hatást gyakorol az alkalmazás színterének „benszülöttje” részéről a beavatkozással kapcsolatban megfogalmazódó reflexív megnyilvánulás (*talking back*).

71.

Összefoglalva, megállapítható, hogy a több-szinterű beállítódásra jellemző etikai konzekvenciák a kortárs alkalmazott antropológia alapvető témáit alkotják. Bár eltérő aspektusokból, de koherenciára utaló módon világítják meg mindazon körülményeket, melyek az antropológiai tudás gyakorlati értékének felismerésétől a célzott alkalmazás megtervezésén keresztül a tényleges beavatkozásig terjednek.

72.

Zárásképpen meg kell fogalmaznunk, hogy tapasztalataink szerint jelenünk hazai társadalmi folyamataiban, az ezeket kísérő komplex problémák értelmezésében és megoldásában érintett szereplők – kutatók, társadalompolitikusok, adminisztratív intézmények illetékesei – szinte korlátlanul rendelkezésre álló példák alapján meríthetnének, illetve gondolkodhatnának az alkalmazott antropológia kínálta lehetőségek bázisán az adekvát elméletek és a módszerek adaptációjáról. Mindazonáltal úgy tűnik az alkalmazott antropológia komplex gyakorlati jelentőségének felfedezésére és tényleges elterjedésére Magyarországon még várakozni kell. Mindennek oka pedig nem merül ki a tárgyterületre vonatkozó kétségtelenül hiányos ismeretek tényében, de legalább ugyanennyire fontos az antropológiával szemben elterjedt bizalmatlanság, amit csak a módszeres képzés és a nemzetközi tudományos szcénában aktuális témák és eredmények tolmácsolása oldhat fel.

JEGYZETEK

1 Az alkalmazott antropológia történetével kapcsolatos szakirodalom hazai hozzáférhetősége korlátozott. Jelen írás nem tekinti feladatának a tudománytörténeti folyamat részletes tárgyalását, csupán a kortárs dilemmák előzményeként meghatározott fontosabb események felvázolását. Az alkalmazott antropológia kibontakozásával kapcsolatban magyarul lásd Baba, Marietta L. és Hill, Carole C.: *Mi áll az „alkalmazott antropológia” elnevezés mögött? Találkozás a globális gyakorlattal* című tanulmányát (Baba – Hill 2012: 97–137)!

2 Taxonómiák és klasszifikációk rendszerei, amelyek az antropológia tárgyának a szociokulturális értelemben vett „másik” leírását, behatárolását, általános értelemben tárgyasítását szolgáló eszközök. Korai szerzők munkásságában megfigyelhető általános szemléleti törekvés kiváló példája lehet Caleb Atwater (1778–1867) munkássága. Atwater színes életútja során dolgozott Ohio törvényhozásának tagjaként, állami archeológusként és Jackson elnök idején az indián ügyek főbiztosa volt. Tudományos munkásságának kiemelkedő témája volt az indián halomsírok tanulmányozása, típusainak rendszerezése és elemzése. A téma szélesebb érdeklődésre tarthatott számot amennyiben a korai telepések az általuk vadnak és primitívnek ítélt őslakosokról nem feltételezték, hogy bonyolult, esztétikailag figyelemreméltó építmények létrehozására képesek, ezért a halomsírok eredetére vonatkozó kérdés tudományos jelentőségű problémaként merült fel. Atwater a témában írt műve, *Description of antiquities discovered in State of Ohio and other Western States* 1820-ban jelent meg és átfogó rendszerező valamint összehasonlító szempontok, illetve az ismert európai szakirodalom feldolgozása alapján megfogalmazott következtetéseket tartalmaz. Függetlenül attól, hogy megállapításai többnyire felületes formai hasonlóságokra épültek, az antropológia tudományjellegének kialakulásában fontos szerepet játszó objektíváló, a szociokulturális „másik” tárgyasítására módszeresen törekvő szemléletével Atwater a korai tudománytörténet tipikus szerzőjének tekinthető.

3 „Azt mondtam, hogy most itt vagyok egy idegen nép kellős közepette, ami szó szerint igaz volt; és itt találtam magamat Irving vagy Cooper tollára, Raphael vagy Hoghart ceruzájára érdemes témákkal és díszletekkel körülvéve...” (Catlin 1960: 115).

4 „Olvasó, én mondom, hogy ezek az emberek bőbeszédűek, jó mesélők és boldogok; mindez szó szerint igaz és elegendő számomra, hogy megállapítsam a tényt és korrigáljam a hibát, ami ezzel a témával kapcsolatban a világban fennáll” (Catlin 1960: 120).

5 A történész (*historian*) kifejezés a korabeli terminológiában a társadalmi jelenségekkel foglalkozó tudományos érdeklődést tanúsító személyt is jelölte, másfelől tükrözte a korabeli tudományos érdeklődésre jellemző diakronikus látásmódot.

6 Érdekes értelmezési szempont az a tény, hogy Schoolcraft második felesége, Mary Howard egy dél-Karolinai rabszolgatartó ültetvényes lánya, akinek a vegyes házasságokkal kapcsolatos elutasító és a rabszolgaság intézményét támogató nézetei miatt az odzsibva felmenőkkel rendelkező mostohagyermekével feszült viszonya alakult ki.

7 Boas 1896-ban tartott előadásában fogalmazta meg az evolucionista komparatív szemlélet kritikáját. Leegyszerűsítve, elképzelésének lényegét arra alapozta, hogy a kultúrákat az általános fejlődésfolyamat spekulatív sémájának egy meghatározott fejlődési fokozatával történő azonosítási kísérlete alapján nem lehetséges megismerni. Ugyanis a kultúrák fejlődése nem univerzális, hanem lokális feltételek mentén kialakult eseti sajátosságok alapján megy végbe. A kultúrák között megfigyelhető formai hasonlóság oka nem az univerzális fejlődéstörvény, hanem a hasonló körülmények és szükségletek hatására a környezet lehetőségeinek kiaknázására irányuló hatékony válasz kereséséből következő hasonló stratégiák kimunkálása: Boas a kultúrákban megvalósuló független felfedezések híve volt.

8 Ehelyütt nincs mód vizsgálni a sorolt terminusok mélyebb összefüggéseit. Ugyanakkor utalásszerűen: 1. az *idiografikus* kifejezés a neokantiánus Wilhelm Windelband által kidolgozott terminus, ami a humántudományok (*Geisteswissenschaften* – szellemtudományok) az általuk vizsgált tárgyhoz való alapviszonyát jelöli: a jelenség egyedi sajátosságai szerint megvalósított leírása, amit a természettudományok (*Naturwissenschaften*) nomotetikus (törvényszerűséget kereső) látásmódjával állítanak szembe; 2. az *émikus* (ellentéte *étikus*) látásmód a kultúrák „belülről”, a közvetlen tapasztalás útján megismert saját kategóriáik alapján történő megragadására törekszik; 3. a *szinkronikus* (ellenfogalma diakronikus) szemlélet a tudományos elemzés tárgyához való viszonyt a megfigyelő és a megfigyelt jelenség egyidejűségére alapozott perspektívából alapozza meg.

9 Boas kevés szintetizáló személtető elméleti szöveget írt. Nézeteinek talán legjobb összefoglalását egy a tudományos ars poétikáját vázoló 1932-ben elhangzott előadásban fogalmazta meg. *The Aims of Anthropological Research* részben a munkásságát kritizáló diffuzionista és evolucionista érvekre adott válaszokat, részben történeti partikularizmusának elvi alapvetését tartalmazza. Szövegében Boas a kultúra eseti alakváltozékonysága mellett érvel, ami álláspontja szerint kizárja az egyetemes kulturális törvények létezését: ezért a modern antropológia célja, hogy a társtudományokkal együttműködve a kultúra egyedi formáinak független tanulmányozására fókuszál. Ugyanakkor az előadás tudománytörténeti érdekessége, lényegében Boas elméleti alapállásának fejlődése, hogy, nyilván a korai nézeteire jellemző ortodox ahistorizmust ért kritikák hatására, a lokális kultúrák szinkronikus szemléletét összekapcsolta a kifejlődésükkel kapcsolatos részletek tisztázásának igényével.

10 Az életvilág fogalmának társadalomtudományi karriertörténetében, az elméleti megalapozástól a gyakorlati alkalmazásig vezető fejlődésben döntő szerepet játszott az Alfred Schütz nevéhez köthető amerikai fenomenológiai iskola. Husserl fenomenológiai jelentőségéről már angolul írt művei (*Husserl's Importance for Social Sciences*, *Husserl and His Influence on Me*) mellett a legfontosabb talán a Thomas Luckmannal 1973-ban megjelentetett, *Az életvilág struktúrái* című munkája.

11 Lowie az első Boas-tanítványok közül különösen kifinomult elméleti érzékenységgel tűnt ki, lényegében a boasi partikularizmus fő teoretikusaként tartja számon a tudománytörténet.

12 Lásd http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=13&ved=0CHwQF-jAM&url=http%3A%2F%2Ftm112.community.uaf.edu%2Ffiles%2F2010%2F09%2FThe-Indian-Reorganization-Act.pdf&ei=g7oYUp_7IcSftAaE94DQCg&usq=AFQjCNGdUqp8FPw1PL65Xux6GZ6d3YRkw&bvm=bv.51156542.d.Yms (A letöltés dátuma: 2013. augusztus 24.)

13 Kiváló példa a korabeli gyakorlatra Morris Opler (1907–1996), aki 1936–37-ben az Indián Ügyek Hivatalának alkalmazásában állt. Megfigyelte, hogy a krí törzsi vezetők tudatosan ellenállnak a törvény alkalmazásának, mert elutasítják az erőforrások centralizált szétosztásának gyakorlatát. Opler hatékony megoldásokat javasolt a konfliktus megoldására.

14 Az antropológiai tudás és az antropológusok katonai alkalmazása a tudásterület egyik legfontosabb vitája. Jelen tanulmány nem alkalmas a téma részletes kifejtésére.

15 A négy érintett antropológus közül hárman a Boas megrovásban részesítő határozati javaslat mellett szavaztak. Később egy érintett, John Mason mentegetőző levelet írt Boasnak, melyben tettét hazafias elkötelezettségével magyarázta.

16 „Anthropologists were largely called upon to contribute their specialized knowledge to the war effort. The nature of contacts they had established with native peoples the world over and the methods they have developed for understanding varied modes of life permitted them to give realistic aid to intelligence units, or those carrying on economic and psychological warfare and to advise concerning any types of postwar programs of rehabilitation” – *Britannica Book of the Year* 1944. (Price 2002: 14).

17 Utalás az arikarák, a hidatszák és a mandanok területeit érintő kisajátítási kísérlet miatt az észak-dakotai Fort Berthold Rezervátumban támadt konfliktusra.

18 Sol Tax az akcióantropológiai terepmunka módszertani stratégiáját lényegében az alkalmazott antropológia bevett mintái mentén írta le. Az öt szakaszból álló eljárásban az alapvető különbség a 3-4. szakaszokban figyelhető meg. Ugyanis, az első, a szakirodalmi és az elméleti tájékozódást, majd a második, az interjúkra, megfigyelésre és részvételre alapozott szakaszokat követően mérlegeli az antropológus a beavatkozás lehetőségét. A harmadik szakaszban eldől, hogy a lokális életvilág befogadó-e az „akcióra”, és amennyiben a „bennszülött” partnerek elfogadóak, csak ennek a függvényében lehet közreműködésükkel megtervezni a beavatkozást. Az akcióantropológiai terepmunka negyedik szakaszának első pontjában Sol Tax a munka talán legkényesebb feltételeként a saját pozíció (beleértve a személyiség szintjét) a közösségnek történő formális felfedését határozta meg (vö. Blanchard 1979: 439).

19 Az ismeretelmélet fogalmát az antropológiában Northrop tág meghatározásához kapcsolódva használjuk: „Tudomány, amely az elnyerhető ismeretek forrásait és módszereit tanulmányozza” (Northrop 1964: 206).

20 Persze kérdés, hogy maga a kérdésfeltevés mennyiben képes (ha egyáltalán) elrugaszkodni a pánlogizmus metafizikai alapjairól. A témával kapcsolatban lásd Hévízi Ottó remek elemzését (Hévízi 2013: 189–190).

21 Elvonatkoztatunk a tudománytörténet az antropológiai terepmunka színterével kapcsolatos paradigmaváltásainak tényétől – a nem európai szociokulturális „idegen”-től a saját kultúra és az ebben a megfigyelést végrehajtó kutató pozíciójával kalkuláló posztkritikai beállítódásig –, mivel ezek egyike sem érinti a terep és az „otthon” közötti megkülönböztetést. A terep mindig a „másik” reprezentációjának színtere.

22 A reprezentációs válság kérdésével az antropológia (etnológia) területén lásd részletesen: Waldenfels, Bernhard 2004: 91-116.; Biczó Gábor 2011: 83-96.

23 Terjedelmi okokból két további az antropológia tudománytörténetében fontos ismeretelméleti formula, a projekció és a fikció elemzésétől eltekintünk.

24 A jelenség klasszikus esetei az antropológia tudománytörténetének iskoláit vizsgálva nyilván a strukturalista szerzők elképzelésiben, bár hangsúlyozottan eltérő, ám itt nem részletezett elvi megfontolások mentén – Radcliffe-Brown strukturális funkcionalizmus, Malinowski pszichológiai funkcionalizmus, Lévi-Strauss strukturális antropológia – figyelhető meg. Lásd Radcliffe-Brown 2004a 163–176, Malinowski 1972: 414–417. (különös tekintettel a territorialitás univerzális struktúrájára 415.); Lévi-Strauss: 2001: 215–247. (különös tekintettel a struktúra-modell négy feltételére 217.). A hivatkozott elképzelések rövid szintézisének kísérletét lásd Leach 2013: 158–169.

25 Az antropológiai gondolkodás strukturális konstruktivizmusának kritikáját lásd részletesen Derrida, Jaques 1994: 21-36.

26 Kanti kritika, apriori rendezési séma

27 „Okozati és kölcsönös kapcsolatok előzetes feltételként [az antropológiai megértésben] felállíthatóak ugyan, de ezek nem ellenőrizhetőek” (Purcell 1998: 259 – beszűrés – B. G.).

28 Kroeber késői elméleti írásaiban a kultúrák megismerésének három egymással szoros kapcsolatban álló dimenziójáról beszélt: érték kultúra, valóság kultúra (technológia, gyakorlati élet szintje) és társadalmi struktúrák és viszonyok (lásd Kroeber 1960b 621). A kortárs antropológiai értékelmélet elválaszthatatlanul összefonódik az axiológia (filozófiai értékelmélet) törekvéseivel, különös tekintettel a kulturális értékletika területére vonatkozó tisztázó elemzésekkel (lásd Graeber 2001: 49–69).

29 Watson tapasztalatainak megértését korlátozó tényezők tanulmányozása, másként fogalmazva az ismerettárgyra vonatkozó tapasztalatok alapján annak csupán a körülírását lehetővé tevő feltételek kidolgozása nem lehet feladatunk. Felsőre-lásszerűen: a valóságtapasztalat referencianélkülisége (lásd Davidson 1984: 215–225); az értékfogalom jelentésdimenzió és keveredésük az antropológiai megértésben (kulturális, gazdasági, szemantikai – lásd Graeber 2001: 1–22).

30 Lásd milétozi szerzők spekulatív téziseit, például: „Utána (Thalész után) barátja Anaximandrosz azt állította, hogy minden keletkezés és elmúlás egyedüli oka a végtelen; szerinte ebből váltak ki az egek és általában az összes világok, amelyeknek száma határtalan” (Görög gondolkodók I. 1992: 15).

31 A részletektől elvonatkoztatva, Maquet a kulturális filozófia fogalmát három összefüggés mentén elemzi. Egyrészt, negatív meghatározással élve, a kulturális filozófia nem része a külső megfigyelői perspektívának, amennyiben hite szerint az antropológus az „idegen” kultúrára vonatkozó ismeretei függvényében fogalmazza meg; b, a kulturális filozófia nem része

a „bennszülött” világlátásának, amennyiben az antropológus konstruálja azt. Másfelől, Maquet leszögezi, hogy az implicit kulturális filozófia nem értelmezhető az „idegen” életvilághoz tartozó ténylegesen létező szisztémaként, vagy esetleg néhány beavatott által ismert, esetleg a múltból visszamaradt ezoterikus tudásként. Az implicit kulturális filozófia az antropológiai kutatást szolgáló módszertani eszköz melynek funkciója: a, a kultúra nem illeszkedő elemei közötti kapcsolat megteremtésének és összefoglalásának eszköze; b, mélyebb betekintés enged az „idegen” kultúrára jellemző magatartásformákba; c, lehetővé teszi bizonyos reakciók előrevetítését. Harmadszor, az implicit kulturális filozófia nem írható le vagy fejezhető ki azokkal a kategóriákkal melyeket a tanulmányozott kultúrából veszünk. Maquet tézisei lényegében az antropológia tudománytörténetében az 1960-as évekig felhalmozott ismeretelméleti tapasztalatok összefoglalása (vö. Maquet 1964: 15–16).

32 A Mississippi csaktókat 1918-ban ismerték el hivatalosan indián törzsként és a törzsi tanács más közösségekkel összehasonlításban nagyon későn, csak 1945-ben alakult meg (Peterson1978: 166).

33 Az antropológus szakmaetikai kötelessége azok érdekének képviselője, akiket tanulmányoz. Az erre vonatkozó alapszabályok az Amerikai Antropológiai Társaság 1971-ben kiadott első etikai kódexében, részben a vietnami háború a tudásterületre gyakorolt hatására került rögzítésre (vö. Fluehr-Lobban 1998: 176).

34 A kortárs alkalmazott antropológia legellentmondásosabb, de szükségszerűen megkerülhetetlen kapcsolata a politikával a tudásterületen folyamatosan vitatott és minden szintér esetében értékelésre kerül (vö. Sillitoe 2007: 160–161).

IRODALOM

ATWATER, CALEB

1820 Description of antiquities discovered in State of Ohio and other Western States. Worcester: American Antiquity Society.

BABA, MARIETTA L. – HILL, CAROLE C.

2012 Mi áll az „alkalmazott antropológia” elnevezés mögött? Találkozás a globális gyakorlattal. Néprajzi Látóhatár 21(4): 97–137.

BERREMAN, GERALD

1968 Is Anthropology Alive? Social Responsibility in Social Anthropology. Current Anthropology 9(5): 391–396.

BICZÓ GÁBOR

2011 Az ismeretrepresentációs válság és kutatásetikai háttere a kortárs antropológiaelméletben. Meditor 1(1): 83–96.

BLANCHARD, DAVID

1979 The Emergence of an Action Anthropology in the Life and Career of Sol Tax. In Currents in Anthropology. Robert Hinshaw eds. 419–444. The Hague: Mouton Publishers.

BOAS, FRANZ

1960 The Aims of Anthropological Research. In Golden Age of American Anthropology. Margaret Mead – Ruth Bunzel, eds. 577–591. New York: Braziller.

2005 Scientist as Spies. Anthropology Today 21(3): 27.

CASTANEDA, QUETZIL E.

2006 Ethnography in the Forest: An Analyzes of Ethics in the Morals of Anthropology. Cultural Anthropology 21(1): 121–145.

CATLIN, GEORGE

1960 A Mandan village on the Upper Missouri. In Golden Age of American Anthropology. Margaret Mead – Ruth Bunzel, eds. 115–128. New York: Braziller.

CHOY, TIMOTHY – FAIER, LIEBA – HATHAWAY, MICHAEL – INOUE, MIYAKO – SATSUKA, SHIHO – TSING, ANN

2009 Strong Collaboration as a Method of Multi-sited Ethnography: On Mychorizzal Relations. In Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research. Mark-Anthony Falzon, ed. 197–214. Farnham – Burlington: Ashgate.

DENNETT, DANIEL C.

1998 Az intencionalitás filozófiája. Budapest: Osiris–Gondolat.

DERRIDA, JACQUES

1994 A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diszkurzusában. Helikon 15(1–2): 21–36.

- EDDY, ELISABETH M. – PARTRIDGE, WILLIAM L.
 1978 The Development of Applied Anthropology in America. *In Applied Anthropology in America*. Elisabeth M. Eddy – William L. Partridge, eds. 3–47. New York: Columbia University Press.
- FIRTH, RAYMOND
 1950 *Human Types*. London: Thomas Nelson and Sons.
- FLUEHR-LOBBAN, CAROLYN
 1998 Ethics. *In Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. H. Russel Bernard, ed. 173–202. Walnut Creek: Altamira Press.
- GÖRÖG GONDOLKODÓK I.
 1992 Budapest: Kossuth.
- GRAEBER, DAVID
 2001 *Toward an Anthropological Theory of Value*. New York: Palgrave.
- HARASZTI ANNA
 2005 *Alkalmazott és akcióantropológia*. 46(7–8): 215–232.
- HARRIS, MARVIN
 1968 *The Rise of Anthropological Theory*. New York: Columbia University Press.
- HÉVIZI OTTÓ
 2013 *Idő és szinkretizmus*. Budapest: Kalligram.
- HYMES, DELL
 1972 *Reinventing Anthropology*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- KROEBER, ALFRED
 1960a Values as a Subject of Natural Science Inquiry. *In Golden Age of American Anthropology*. Margaret Mead – Ruth Bunzel, eds. 617–620. New York: Braziller.
 1960b Is Western Civilization Disintegrating or Reconstructing. *In Golden Age of American Anthropology*. Margaret Mead – Ruth Bunzel, eds. 621–628. New York: Braziller.
- KUPER, ADAM
 1974 Critical Applied Anthropology: Urban Unemployment and Rural Productivity in Jamaica. *Ethnos* 39(1–4): 7–26.
- LEACH, EDMUND
 2013 Structuralism in Social Anthropology. *In Readings of a History of Anthropological Theory*. Erickson, Paul A. – Murphy, Liam D., eds. Toronto: University of Toronto Press.
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE
 2001 *Struktúrafogalom az etnológiában*. *In Strukturális antropológia I-II*. U.ő. 215–247. Budapest: Osiris.
- MADISON, D. SOYINI
 2012 *Critical Ethnography: Method, Ethics and Performance*. Sage.
- MALINOWSKI, BRONISLAW
 1972 A funkcionális elmélet. *In Baloma*. U.ő. 401–424. Budapest: Gondolat.
- MAQUET, JACQUES J.
 1964 Some Epistemological Remarks on the Cultural Philosophies and Their Comparison. *In Cross-Cultural Understanding. Epistemology in Anthropology*. Filmer Stuart Cuckow Northrop – Helen H. Livingstone, eds. 13–31. New York – London: Harper&Row.
- MARCUS, GEORGE E.
 1998 Ethnography in/of the World System. *In Ethnography Through Thick and Thin*. U.ő. 79–104. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
 2009 Multi-sited Ethnography: Notes and Queries. *In Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Mark-Anthony Falzon, ed. 181–196. Farnham-Burlington: Ashgate.
- NORTHROP, FILMER STUART CUCKOW
 1964 Toward a Deductively Formulated and Operationally Verifiable Comparative Cultural Anthropology. *In Cross-Cultural Understanding. Epistemology in Anthropology*. Filmer Stuart Cuckow Northrop – Helen H. Livingstone, eds. 194–222. New York – London: Harper&Row.

OPDENAKKER, RAYMOND

2006 Advantages and Disadvantages of Four Interview Techniques in Qualitative Research. Forum: Qualitative Social Research 7(4) Internetcím: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/175/391>

PETERSON, JOHN H.

1978 The Changing Role of an Applied Anthropologist. In *Applied Anthropology in America*. Elisabeth M. Eddy – William L. Partridge, eds. 165–181. New York: Columbia University Press.

PRICE, DAVID

2002 Lessons from Second World War Anthropology. *Anthropology Today* 18(3): 14–20.

PURCELL, TREVOR W.

1998 Indigenous Knowledge and Applied Anthropology: Questions of Definition and Direction. *Human Organization* 57(3): 258–272.

RADCLIFFE-BROWN, ALFRED R.

2004a A társadalmi struktúráról. In *Struktúra és funkció a primitív társadalomban*. U.ő. 163–176. Debrecen: Csokonai.

2004b A társadalom természettudománya (első rész). In *Struktúra és funkció a primitív társadalomban*. U.ő. 188–203. Debrecen: Csokonai.

RUBINSTEIN, ROBERT A.

1986 Reflections on Action Anthropology: Some Developmental Dynamics of an Anthropological Tradition. *Human Organization* 45(3): 270–279.

RYLKO-BAUER, BARBARA – SINGER, MERILL – WILLIGEN, JOHN VAN

2006 Reclaiming Applied Anthropology: Its Past, and Future. *American Anthropologist* 108(1): 178–190.

SANJEK, ROGER

1994 Fieldwork. The Correspondence of Robert Redfield and Sol Tax. *American Ethnologist* 21(4): 929–931.

SCHOOLCRAFT, HENRY ROWE

1851–1857 Historical and statistical information, respecting the history, condition and prospects of the Indian tribes of the United States 1-6. Philadelphia. Lippincott.

SILLITOE, PAUL

2006 The Search for Relevance: A Brief History of Applied Anthropology. *History and Anthropology* 17(1): 1–19.

2007 Anthropologists only Need Apply: Challenges of Applied Anthropology. *Journal of Royal Anthropological Institute* 13(1): 147–165.

SIMPSON, CAROLINE CHUNG

2001 An Absent Present. *Japanese Americans in Postwar American Culture, 1945–1960*. Durham: Duke University Press.

STRANG, VERONICA

2009 *What anthropologists do?* Oxford – New York: Berg.

TAX, SOL

1964 *Horizons of Anthropology*. Chicago: Aldine Publishing.

VATTIMO, GIANNI

1992 *Transparent Society*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

VÖRÖS MIKLÓS

1994 Határesetek. Az amerikai antropológia és szociológia kapcsolata történelmi perspektívában. *Replika* 15–16: 239–262.

WALDENFELS, BERNHARD

2004 Az idegenség etnográfiai ábrázolásának paradoxonjai. In *Az Idegen*. Biczó Gábor, szerk. 91–116. Debrecen: Csokonai.

WATSON, C. W.

1999 A Diminishment: a Death in the Field (Kerinci, Indonesia). In *Being There. Fieldwork in Anthropology*. C. W. Watson, ed. 141–163. London–Sterling: Pluto Press.